

Våldsamt osynligt

En bok om brottsutsatthet
och funktionsnedsättning

Våldsamt osynligt

En bok om brottsutsatthet och funktionsnedsättning

Författare: Karin Andersson

Grafisk form & illustration: Karin Nilsson / Karininform.se

Utgiven av: Brottsofferjouren 2014

Tryck och bindning: Exakta AB, Malmö 2014

Andra upplagan

ISBN: 978-91-981727-0-6

ISBN Daisy: 978-91-976609-9-0

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
Disposition	8
Kapitel 1: Om olika funktionsnedsättningar	11
Funktionsnedsättning och funktionshinder är inte samma sak	13
Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar	16
Psykiska funktionsnedsättningar	21
Utvecklingsstörning	23
Beskrivning av andra funktionsnedsättningar	27
Sammanfattning av kapitel 1	36
Kapitel 2: Att vara brottsutsatt med funktionsnedsättning	39
Brott är en straffbar och kränkande handling	41
Om brott mot personer med funktionsnedsättning	45
Brott mot kvinnor och män	50
Beroende, osynlighet och sårbarhet är riskfaktorer	53
Varför är utsattheten ett dolt problem?	57
Sammanfattning av kapitel 2	61

Kapitel 3: På lika villkor	63
Allas lika rätt att vara medborgare	65
Rättsprocessen	75
Är rättsväsendet på lika villkor för alla?	84
Sammanfattning av kapitel 3	88
Kapitel 4: Stöd och hjälp	91
Alla har behov av stöd och hjälp efter ett brott	94
Brottsofferjouren ger kostnadsfritt stöd och hjälp	102
Handikappförbunden har kunskap om funktionshinder	107
Samverkan skapar mervärde	109
Myndigheter och andra som kan ge stöd och information	112
Ideella organisationer som kan ge stöd och information	115
Sammanfattning av kapitel 4	118
Studiehandledning	121
Studiematerialet Brottsofferjouren och funktionsnedsättning	123
Första träffen	126
Andra träffen	128
Tredje träffen	130
Fjärde träffen	132
Femte träffen	134
Ordlista	138
Referenser	140

Förord

Alla människor ska ha samma möjligheter att tillvarata sina rättigheter om de utsätts för brott. Så är det tyvärr inte idag. Våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning är ett allvarligt och osynligt samhällsproblem. Mer kunskap behövs för att ge ett gott bemötande och bästa möjliga stöd.

Brottsofferjourerna arbetar för att alla brottsutsatta – oavsett kön, ålder, sexuell läggning, funktionsförmåga, etnisk tillhörighet eller religion – ska få det stöd de har rätt till. Projektet Brottsutsatt och funktionsnedsättning, som Brottsofferjouren driver tillsammans med Handikappförbunden, är ett viktigt steg för att förbättra stödet till brottsutsatta med funktionsnedsättning. Vi inom Brottsofferjouren delar Handikappförbundens vision om ett samhälle där alla människor är delaktiga på lika villkor. Alla människor ska få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda fullt ut oavsett den individuella funktionsförmågan.

Vi är mycket tacksamma över att Arvsfonden beviljat oss projektmedel till detta arbete och att det också resulterat i boken du nu håller i din hand. Vi hoppas att **Våldsamt osynligt. En bok om brottsutsatthet och funktionsnedsättning** ska bidra till att öka kunskapen om den särskilda sårbarhet en funktionsnedsättning kan innebära för den som drabbas av brott.

Alla som arbetar med personer med funktionsnedsättningar behöver lära sig mer om hur våldet ser ut och om hur det kan förebyggas. Vår utmaning som stödjare är att undanröja hinder för att alla människor ska kunna få sina mänskliga rättigheter uppfyllda.

Sven-Erik Alhem
Förbundsordförande

Eva Larsson
Generalsekreterare

Inledning

Det här studiematerialet handlar om brott mot kvinnor och män med funktionsnedsättning. Syftet med materialet är att öka kunskapen om den särskilda utsatthet som personer med funktionsnedsättning har.

Det behövs mer kunskap för att både ge stöd på bästa sätt och för att förebygga brott. Brottsofferjourens förhoppning är att materialet ska bidra till att utveckla arbetet med att förebygga, stödja och sprida kunskap om brottsutsatthet och funktionsnedsättning. Genom utbildning och samverkan kan gruppen få ett bättre stöd och bemötande.

Studiematerialet vänder sig i första hand till brottsofferjourer, funktionshinderorganisationer och andra aktörer som möter personer med funktionsnedsättning. Materialet lämpar sig också för fortbildning för olika yrkesgrupper som vill fördjupa sig i området. Det kan även fungera som underlag för att stärka samverkan mellan organisationer och myndigheter.

De grupper som studiematerialet främst fokuserar på är brottsutsatta personer med neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar och personer med utvecklingsstörning. Forskning och studier visar att de är mest utsatta.

Brottsofferjouren har tagit fram det här studiematerialet som en del i projektet Brottsutsatt och funktionsnedsättning. I projektet har vi samverkat med Handikappförbunden (även kallat HSO i län och kommun) och Studieförbundet Vuxenskolan. Arvsfonden har finansierat projektet.

Brottsofferjouren är en ideell organisation som ger brottsutsatta stöd och arbetar för bättre villkor för brottsutsatta, anhöriga och vittnen. Handikappförbunden arbetar för att förbättra villkoren för personer

med funktionsnedsättning samt med att påverka och förändra samhället. Båda organisationernas arbete bygger på internationella konventioner om mänskliga rättigheter. Studieförbundet Vuxenskolan har lång erfarenhet av verksamhet som riktar sig till personer med funktionsnedsättning och deras nätverk.

Brottsofferjouren vill tacka Arvsfonden som finansierat projektet och detta studiematerial.

Jag, Karin Andersson, har arbetat som projektledare i projektet Brottsofferjouren och funktionsnedsättning och har arbetat fram detta studiematerial. Jag vill personligen tacka alla som medverkat i projektet med er tid, ert engagemang och era erfarenheter.

Ett stort tack till:

- **Alla medarbetare från lokala brottsofferjourer, HSO, funktionshinderföreningar och Studieförbundet Vuxenskolan i Karlskoga, Kristianstad, Lund, Umeå och Varberg, vilka har varit projektets pilotorter.**
- **Projektgruppen, referensgruppen och styrgruppen.**
- **Alla ni som bidragit med era personliga berättelser.**
- **Maria Munkhammar som hjälpt till med viss textbearbetning, några korta avsnitt i boken och fyra intervjuer.**
- **Tidigare projektledare Ubah Robleh som genom sin utmärkta dokumentation gjorde det möjligt att ta över projektet.**

Karin Andersson

Projektledare Brottsofferjouren och funktionsnedsättning

Disposition

Studiematerialet omfattar fyra kapitel. Varje kapitel inleds med en kort sammanfattning över kapitlets innehåll. Det första kapitlet handlar om olika funktionsnedsättningar. Kapitel två beskriver brottsutsatthet hos personer med funktionsnedsättning och ger exempel på forskning och studier som finns inom området.

Kapitel tre innehåller viktiga grunder och lagar inom funktionshinderpolitiken och en beskrivning av rättsprocessen med exempel på brister och hinder som finns inom rättssystemet. I kapitel fyra ger vi exempel på stöd och hjälp som brottsutsatta kvinnor och män med funktionsnedsättning kan behöva och kan få. Därefter kommer en studiehandledning. Sist i boken finns en ordlista och en referenslista.

Studiematerialet har tagits fram i DAISY-format som är ett läsprogram på CD-skiva. CD-skivan går att beställa från Brottsofferjouren.

Materialet finns också att ladda ner från webbplatsen som mp3-filer (ljudfiler).

Kapitel 1: Om olika funktions- nedsättningar

Om kapitel 1

Vi inleder kapitel 1 med att förklara skillnaden mellan funktionsnedsättning och funktionshinder. Därefter följer exempel på olika funktionsnedsättningar och vad som kännetecknar dem. De grupper som forskare bedömt vara mest utsatta för brott, personer med neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar och personer med utvecklingsstörning presenteras mer utförligt. En del beskrivningar av funktionsnedsättningar kompletteras med personliga berättelser.

Funktionsnedsättning och funktionshinder är inte samma sak

Enligt Socialstyrelsens statistik uppskattar 16 procent av befolkningen mellan 16 och 64 år att de har en funktionsnedsättning. Förr användes ordet handikappad om personer med funktionsnedsättning, men inte nu längre. Ordet bör inte användas som synonym för funktionshinder eller funktionsnedsättning.

Människor, personer, flicka, pojke, kvinna eller man, med funktionsnedsättning är korrekt att säga när vi talar om en person eller en grupp. Vi talar alltså om en kvinna med utvecklingsstörning, inte en utvecklingsstörd kvinna.

Funktionsnedsättning innebär att en person har en nedsättning av en fysisk, psykisk eller intellektuell (förståndsmässig) funktionsförmåga. Nedsättningen kan uppstå till följd av sjukdom eller skada, vara medfödd eller ha uppkommit efter födseln. Funktionsnedsättningen kan vara bestående eller övergående.

Ibland syns det att en person har en funktionsnedsättning, ibland inte. Ibland märks det efter ett tag, eller i vissa situationer. En del tror att någon med en synlig fysisk funktionsnedsättning alltid har en nedsatt intellektuell förmåga. Så är det vanligtvis

inte, men det kan vara så. En och samma person kan ha flera olika funktionsnedsättningar, varav en del är synliga och andra osynliga.

Osynliga funktionsnedsättningar uppfattas inte alltid av omgivningen. Som exempel kan en rullstolsburen kvinna eller man även ha kognitiva problem som svårigheter med koncentration, minne eller att förstå abstrakta sammanhang. Dessa svårigheter kan vara ett större problem för henne eller honom än rörelsenedsättningen, beroende på sammanhang.

Funktionsnedsättningar som inte alltid märks direkt är till exempel neuropsykiatriska diagnoser som ADHD, autism-spektrumtillstånd, utvecklingsstörning, psykiatriska diagnoser eller läs- och skrivsvårigheter. Exempel på funktionsnedsättningar som syns och märks ganska direkt är nedsatt rörelseförmåga, nedsatt syn, nedsatt hörsel eller dövblindhet. Samma diagnos kan visa sig på olika sätt hos olika personer.

Människor kan också bete sig på ett sätt som avviker från det ”normala” och ha problem utan att för den skull ha någon funktionsnedsättning. Det finns inga knivskarpa gränser när det gäller människor.

Funktionshinder är till skillnad mot funktionsnedsättning de begränsningar som en person möter i relation till sin omgivning. Det är miljön eller omgivningen som är funktionshinder. Begränsningarna består framförallt av bristande tillgänglighet.

Exempel på funktionshinder är information som är svår att förstå på grund av att språket innehåller svåra och krångliga ord. Trappor och trösklar är andra exempel. De begränsar personer med rörelsenedsättning att ta sig fram. En lokal som saknar hörslinga eller en byggnad som saknar hiss är också funktionshinder. För många funktionshinder i samhället begränsar möjligheten att vara delaktighet i arbetslivet, ha sociala relationer, delta i fritids- och kulturaktiviteter, utbildning och i demokratiska processer.

Ibland handlar det om attityder och okunskap som stänger människor ute från gemenskap och sociala sammanhang. Funktionshinder är oftast påverkbara. Det innebär att det går att åtgärda dem och på så vis öka delaktigheten i samhället.

Faktaruta om funktionsnedsättning och funktionshinder

- Funktionsnedsättning är en nedsättning av en funktionsförmåga hos individen.
- Funktionshinder är hinder som finns i relation till miljön.
- Säg människor, personer, kvinna eller man med funktionsnedsättning, inte en utvecklingsstörd kvinna.

Det finns många olika slags funktionsnedsättningar och diagnoser. Vissa medför ett omfattande hjälpbehov i vardagen, andra mindre eller inga alls. Ibland kan ett hjälpmedel kompensera för en funktionsnedsättning. Ibland har en och samma person flera funktionsnedsättningar. Det kan vara svårt att säga exakt var gränsen går för en viss funktionsnedsättning eller diagnos. Alla människor är olika.

Forskning och studier om brottsutsatthet hos kvinnor och män med funktionsnedsättning tyder på att tre grupper är särskilt utsatta och sårbara. Det handlar om kvinnor och män med:

- **neuropsykiatriska funktionsnedsättningar**
- **psykiska funktionsnedsättningar**
- **utvecklingsstörning.**

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Bland de neuropsykiatriska funktionsnedsättningarna ingår exempelvis Hyperaktivitetssyndrom med uppmärksamhetsstörning (ADHD), Autismspektrumtillstånd (AST) och tvångssyndrom. Det som utmärker neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är att personen kan ha svårt med bland annat:

- **koncentration**
- **att tänka innan de handlar (impulskontroll)**
- **att umgås med andra människor**
- **inläring och minne**
- **att uttrycka sig i tal och skrift**
- **motorik och kommunikation.**

Svårigheterna varierar från person till person. En del kan ha svårt att prata med andra människor, vara tillsammans med andra eller förstå andra människor. De kan ha svårt att bearbeta information så att de får helhet och sammanhang i sina upplevelser. En del har också en bristande förmåga att förstå och leva sig in i andra människors tankar och känslor. Exempelvis kan de fälla kommentarer kring andra rakt ut och ha svårt att förstå och ta till sig hur man ”bör uppföra sig”. Men alla är olika och ålder har även betydelse för hur personen beter sig.

För unga personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är det vanligt att hamna utanför den sociala gemenskapen. En del ungdomar är impulsiva, andra inåtvända och en del har dåligt självförtroende. De impulsiva kan lätt hamna i kamratgäng som påverkar dem negativt och de inåtvända blir ofta ensamma.

Under livets gång lär sig så småningom många att förstå sig själva och klarar vardagslivet allt bättre. Med livserfarenhet och mognad kan många kompensera sina svårigheter och hantera stresskänslighet och anpassningsproblem.

ADHD

Personer med diagnosen ADHD har ofta stora svårigheter med att få vardagen att fungera. De kan ha svårt att planera, passa tider, sköta hem och ekonomi samt komma ihåg överenskommelser. De som har barn upplever ofta en hög stressnivå i sin vardag och kan ha svårt att orka med ansvaret för hem och familj, särskilt om de är yrkesarbetande.

En person som i vuxen ålder får diagnosen ADHD har alltid varit barn med ADHD, men alla har inte fått någon diagnos. Personer med ADHD löper större risk för sociala problem och psykisk ohälsa, till exempel missbruk, beroendeproblematik, kriminalitet, relationsstörningar och svårigheter i skola och arbetsliv.

Vi vet att många ungdomar och vuxna som är intagna inom Kriminalvården har en ADHD-diagnos. De får sällan kontakt med hälso- och sjukvården och får därför inte en utredning och eventuell diagnos. Det innebär att de riskerar att inte få rätt stöd och hjälp. Många tillbringar mycket tid på anstalter och återfaller i brottslighet. Det saknas metoder för samverkan mellan kriminalvård, socialtjänst, psykiatri och beroendevård för personer med ADHD-problematik.¹

Det är viktigt att komma ihåg att det inte är diagnosen ADHD som medför brottslighet. Det är omgivningens oförståelse och brist på insikt och behandling som kan leda till utanförskap och psykisk ohälsa. Det i sin tur kan leda till missbruk och kriminalitet.

Skillnaden mellan barn och vuxna med ADHD är att vuxna inte är lika påtagligt rastlösa som barn, men de kan ändå ha svårt att till exempel sitta stilla när så krävs. Rastlösheten kan visa sig genom att personen rör på händer och fötter, pillrar, klottrar och plockar. En del kan bli överdrivet engagerade i sitt arbete och ha svårt att sätta gränser. Andra råkar ständigt i konflikter med sin omgivning, agerar impulsivt och har kort stubin.

1. Regionalt vårdprogram – ADHD, lindrig utvecklingsstörning och autismspektrumtillstånd hos barn, ungdomar och vuxna, 2010.

Irene berättar: "De andra knarkade för att bli höga. Jag gjorde det för att bli normal."

Hemma var det bra men i skolan trivdes jag aldrig. Jag hade svårt att koncentrera mig och ju äldre jag blev desto bråkigare var jag mot både vuxna och andra elever. På den tiden var det ingen som hade hört talas om koncentrationssvårigheter eller ADHD. De såg bara mig som en som var stökig och besvärlig. Tänk om någon hade försökt förstå och hjälpa mig istället?

Vi sökte oss till varandra, vi som inte passade in. Jag började dricka i högstadiet. Det gav mig en känsla av samhörighet med de andra. Så småningom provade jag narkotika. När jag knarkade blev jag lugnare. Många av de andra knarkade ju för att bli höga, jag gjorde det för att bli normal.

Åren gick och jag fick två barn. Jag slutade med droger och jag började igen. Så träffade jag den kille som skulle förstöra så mycket. Vi hade varit tillsammans fyra veckor när han slog mig första gången. I två år levde jag i en mardröm. Han hotade mig, slog mig, knivskar mig och sparkade sönder min rygg. Han bröt ned mig totalt som människa. Han fick mig att känna att jag inte var värd någonting och att allt var fel med mig.

Jag försökte lämna honom flera gånger. Jag gick till polisen. Jag gick till socialtjänsten. Jag gick till kvinnojouren. Men ingen gjorde ett uppriktigt försök att hjälpa mig. Polisen verkade inte ha någon som helst kunskap om vad det innebär att leva med en våldsam partner. Socialtjänsten hotade att ta mina barn så då vågade jag ju inte säga någonting. Och hos kvinnojouren var jag inte välkommen på grund av mina missbruksproblem.

När jag till slut lyckades få styrka att lämna honom så förföljde han mig och förstörde allt han kunde för mig. Förutom att skrämma och hota mig så bytte han mina tider på beroendecentrum och förstörde mina försök att bli drogfri. Till slut fick han besöksförbud, men det var ju som ett skämt. Han bröt det gång på gång. Och polisen gjorde ingenting. Bevisbördan hamnade på mig. Och vem trodde på mig

– en kvinna som missbrukade amfetamin och heroin? De brott jag utsattes för räknades liksom inte som riktiga brott i samhällets ögon. Är du missbrukare verkar de bara tycka att du får skylla dig själv.

Till slut bad jag två vänner att hjälpa mig. De skrämde honom ordentligt och nu har han lämnat mig i fred sedan några år. Men han misshandlar en annan kvinna nu. Han är bara dömd till skyddstillsyn.

Min erfarenhet är att du måste fixa allt själv. Och du måste vara stark och orka, för ingen hjälper dig.

Nu är jag drogfri sedan fyra år. För några år sedan gjordes en utredning på ett beroendecentrum. Då kom det fram att jag har ADHD. Jag fick pröva en medicin som fungerade jättebra. Men eftersom jag haft ett missbruk så fick jag inte fortsätta med den. Nu jobbar jag stenhårt för att få tillbaka medicinen, och det innebär ett ändlöst förklarande och argumenterande med olika vårdinstanser. Det tar på krafterna.

Idag går jag hos en psykoterapeut för att reda ut vad som hänt och varför, och för att få hjälp att orka hantera min vardag. Jag har mycket att bearbeta. På grund av det fysiska våld han utsatte mig för kommer jag att leva med smärta och värk i resten av mitt liv. Jag får ingen smärtstillande medicin utskriven på grund av mitt tidigare missbruk.

Men värst är ändå de psykiska konsekvenserna. Minnena och rädslan finns alltid kvar och bristen på tillit. Än idag litar jag inte på karlar. Jag har heller ingen som helst tilltro till socialtjänst, polis, rättssystemet eller vårdsystemet. Aldrig mer att jag tänker vara med i en rättegång! Det blir offret som får sitta och skämmas och utfrågas. Är du vuxen och går på droger döms du bort. Ingen tror på dig. Ingen bryr sig. Du får skylla dig själv.

Ingen väljer ett liv i missbruk, kriminalitet eller hemlöshet. Vi måste titta på orsakerna och fråga oss hur vi kan hjälpa dem.

Autismspektrumtillstånd, AST

Autismspektrumtillstånd är en ny övergripande diagnos för funktionsnedsättningar som innebär omfattande genomgripande störningar i utvecklingen. Autismspektrumtillstånd är ett samlingsnamn som täcker in flera diagnoser med liknande symtom. Autism och Aspergers syndrom är exempel på diagnoser inom AST. Det finns i spektrumet inga klara gränser mellan de olika diagnoserna.²

Autism är en medfödd eller tidig förvärvad genomgripande funktionsnedsättning. Symtomen visar sig före tre års ålder. Ungefär 70 procent av alla som har autism har också en utvecklingsstörning i olika grad. En person som har normal begåvning och autism får ofta diagnosen Aspergers syndrom. Personer som har autism fastnar lätt i oväsentliga ritualer och rutiner samt utvecklar ofta överdrivna specialintressen. De brukar ha svårt att uppfatta ett helt sammanhang, men kan vara bra på att uppfatta detaljer. Det är vanligt med epilepsi, syn- och hörselskador, tics och sömnsvårigheter.

Aspergers syndrom är autism hos normal- eller välbegåvade personer men utan de allvarliga språkliga svårigheter som finns vid autism. Personer med Aspergers syndrom kan ha svårt med sociala kontakter, svårt att hantera förändringar och har ett stort behov av rutiner och struktur. Det har skett en ökning av nydiagnostiserade fall av Aspergers syndrom. En förklaring kan vara att samhället ställer höga krav på oss som individer. Det går i den riktningen att vi som medborgare har fler och fler flyktiga kontakter, fler valsituationer, otydligare regler och högre krav på förändringsbenägenhet. Det gäller även de institutioner som ska ge stöd och hjälp.

Det är många myndigheter som ger stöd inom olika områden i en människas liv. Var och en av dessa har sina regelverk och olika ansvar gentemot individen. För den som har Aspergers syndrom kan varje länk i en sådan kedja vara lika svåröverkomlig som ett

2. Autismforum, Stockholms läns landsting.

nytt trappsteg för den som är rullstolsburen.³ Det är vanligt att personen med AST har förstärkta sinnesintryck som syn, hörsel, ljud och lukt, vilket kan vara funktionshinder för personen.

Tvångssyndrom, OCD

Tvångssyndrom kallas även OCD och är en förkortning av det engelska namnet Obsessive Compulsive Disorder. Symtomen på OCD är att personen har tvångstankar och tvångshandlingar. Tvångstankarna är ihållande och inkräktande och skapar ångest och oro som till exempel ”tänk om jag orsakar en brand”. Tvångshandlingar är ritualer som personen utför som ett sätt att dämpa ångest eller för att förhindra att något hemskt ska inträffa. Ett exempel på tvångshandlingar är att genomföra upprepade kontroller av exempelvis spiskrattor eller vattenkranar.

Psykiska funktionsnedsättningar

Till de psykiska funktionsnedsättningarna hör exempelvis olika former av psykoser, depression och bipolär sjukdom med mera. De flesta forskare menar att det är en kombination av olika faktorer som orsakar psykisk ohälsa. Orsakerna kan bero på till exempel arv, miljö, gener, psykologiska faktorer och psykosociala faktorer.

Ofta finns en kedja av händelser som utlöser insjuknandet. Den psykiska ohälsan går ofta att härleda till andra faktorer. Olika människor har olika sårbarhet, vilket gör att en del insjuknar men inte andra, trots att de utsätts för samma påfrestningar. Även droger kan utlösa psykisk sjukdom. Extremt stora påfrestningar i livet eller hjärnskador kan vara en annan förklaring till psykisk ohälsa. Psykisk ohälsa kan yttra sig på olika sätt.⁴

3. Ungdomar med Aspergers syndrom – att mötas i samtal, 2010.

4. Varför psykiskt sjuk?, 2003.

Psykos

Den som är psykotisk har en förvrängd verklighetsuppfattning utan att själv uppfatta att hon eller han har det. Däremot kan det vara uppenbart för människor i personens omgivning att så är fallet. Den som drabbas av psykos kan till exempel höra röster och ha tvångstankar.⁵

Depression

Det är skillnad på att vara nedstämd och att vara djupt deprimerad. En depression kan påverka en person mer eller mindre och brukar delas in i olika svårighetsgrader: lindrig, måttlig och svår. Den som har en lindrig depression kan oftast klara av att arbeta eller studera, medan den som har en måttlig eller svår depression oftast inte orkar med något av detta. Ofta blir personen snabbare hjälpt av professionell hjälp. Vid svår depression kan tillståndet vara så allvarligt att personen inte klarar av att sköta sig själv.

Symtom på depression kan vara att en person har svårt att ta sig för olika saker. Många upplever en meningslöshet i tillvaron och det i sin tur påverkar livslusten. Många kan ha dålig självkänsla och kan känna skuld över sin situation. Självmordstankar är vanliga hos den som är svårt deprimerad. Kvinnor drabbas dubbelt så ofta som män av depressioner.

”Ellinor är 29 år [...]. Det började med att hon kände att allt hon tog sig för gick trögt. Att diska blev som att springa maraton. Kroppen hängde liksom inte med. Ibland orkade hon ingenting. Detta pågick under flera år och nu i efterhand kan hon se att hon även som liten varit nedstämd och haft ångest. Då hon i skolan tog kontakt med skolkurator och skolpsykolog var det svårt att sätta ord på vad som var fel [...]. Så småningom fick hon komma till ett behandlingshem där hon vågade släppa taget, känna på den sorg hon burit på under alla år”.⁶

5. Varför psykiskt sjuk?, 2003.

6. Att leva med depression..., okänt utgivningsår.

Bipolär sjukdom

Bipolär sjukdom kallades tidigare manodepressiv sjukdom. En person med bipolär sjukdom pendlar mellan att vara manisk och deprimerad och har kraftiga känslsvängningar. Att vara manisk är inte samma sak som att vara upprymd. Det är viktigt att skilja på maniska tillstånd och vanlig upprymdhet.⁷

Utvecklingsstörning

En utvecklingsstörning innebär att en person har svårare än andra att lära sig saker och att uttrycka tankar och känslor. De har också svårt med tidsuppfattning. Många med utvecklingsstörning tänker långsammare och utvecklas långsammare än andra. Graden av utvecklingsstörning och vilket stöd personen får är viktigt för vad hon eller han kan lära sig.

Utvecklingsstörning handlar om begåvningsutvecklingen hos personen och inte om personens andra egenskaper. Den intellektuella utvecklingen påverkas av många faktorer som personlighet, livserfarenheter, omgivningen och egna upplevelser. Downs syndrom är den vanligaste enskilda orsaken till utvecklingsstörning.

En utvecklingsstörning kan vara lindrig, måttlig eller svår. Personer med lindrig utvecklingsstörning kan läsa och förstå text om det är skrivet på ett enkelt språk. De kan däremot ha svårt att förstå och ta till sig abstrakta begrepp. Att hantera pengar kan också vara problematiskt, vilket kan göra att de lätt blir lurade. För den som har en lindrig utvecklingsstörning kan det vara besvärligt att räkna ut vad pengarna räcker till och det är svårt att förstå pengars värde. Merparten av dem som har en lindrig utvecklingsstörning klarar av att bo själva, delta i samhällslivet, sköta ett arbete eller delta i daglig verksamhet om de får rätt stöd och hjälp.

7. Varför psykiskt sjuk?, 2003.

Personer med måttlig utvecklingsstörning kan ofta tala om och förstå sådant som är enkelt och konkret. Däremot kan de ha svårt att sätta sig in i saker som de själva inte har varit med om. De behöver mycket hjälp och stöd och människor som hjälper till med att ta ansvar för deras vardag.

Svår utvecklingsstörning innebär att personen inte kan tala utan visar känslor med kroppen, ansiktsuttryck eller rösten. Personen har svårt att förstå abstrakta begrepp som tid och avstånd. Det är vanligt att personen har ytterligare funktionsnedsättningar. Hon eller han behöver mycket hjälp av människor som de känner väl. Om personen har flera funktionsnedsättningar blir utsattheten och beroendet ännu större.⁸

8. Lika inför lagen. Rättstrygghet för personer med utvecklingsstörning, 1997, och FUB: www.fub.se

Lena berättar: "Polisens professionella och respektfulla förhållningssätt var avgörande"

Min dotter Emma är 30 år och har en utvecklingsstörning. När hon var 24 år utsattes hon för upprepade sexuella övergrepp av en man i närområdet. Den här mannen hade sett ut henne tidigare, förstått att hon har en utvecklingsstörning och såg henne kanske som ett lätt byte. Det började med att han "hjälp"te" henne med matkassarna när hon handlat. När han tog hennes matkassar, och sedermera hennes telefon, så gick hon efter honom för att få tillbaka sina saker. På så sätt fick han henne att följa efter honom så att han kunde förgräpa sig på henne.

Det här pågick nog under några månader. Så en dag berättade Emma något i förbifarten för sin boendestödare som fick henne att reagera. Hon sa till Emma: "Det du berättar är ett brott. Vill du att vi ska gå till polisen och anmäla det?". Emma ville det och de gick till polisen och gjorde en anmälan.

Jag är så glad att boendestödaren reagerade på ett så bra vis. Utan att lägga värdering i rösten eller börja fråga ut Emma så förklarade hon istället lugnt och enkelt att det var ett brott och erbjöd sig att hjälpa till. Det kan ha haft stor betydelse för utredningen och Emmas trovärdighet.

Polisen förstod direkt att det var något allvarligt som hänt. Förhören hölls av en polis som hade utbildning i att förhöra barn om svåra upplevelser. Det är ju förstås inte samma sak, men förhöret och frågorna formulerades på ett för Emma lättillgängligare vis. Polisen utgick konsekvent från Emma. De frågade henne om det var okej att de kontaktade mig och berättade för mig om vad som hänt. Sådant är ju verkligen inte självklart. Många frågar inte en person med utvecklingsstörning om vad hon eller han själv vill.

I förhören kom det fram att det inte bara var en engångshändelse, och en fruktansvärd tid full av oro följde. Jag kunde ju inte bevaka henne hela tiden. Hon är vuxen och vill vara självständig. Men vi hade ständig telefonkontakt så fort hon inte var hemma. Vid några tillfällen dök han upp då jag var i andra änden av telefon.

Jag skrek åt henne att ”gå in i affären” och ”stanna”! Varje gång ringde jag polisen från en annan telefon. Men han hann på något vis alltid undan innan de kom.

Så en dag flera månader senare meddelade polisen att de hade gripit en man som stämde in på den beskrivning Emma angivit. Hon kunde med säkerhet identifiera honom och vi hade också bevis i form av prover som tagits vid våldtäktsmottagningen.

Alla förhör hade filmats så Emma behövde inte vara med i rättssalen. Under själva rättegången var det avgörande att kunskap om vad utvecklingsstörning innebär kom fram. Bara för att Emma följde med honom betydde det ju inte att hon samtyckte till samlag. Men det är ju också viktigt att inte någon tror att utvecklingsstörning betyder att de inte har ett sexliv.

Förövaren blev dömd till fem års fängelse och Emma fick skadestånd. Han blev även fälld för brott mot ytterligare en annan kvinna.

Det är svårt för mig att veta hur Emma egentligen mår idag, men hon verkar ha lagt det bakom sig och jag tror inte att hon oroar sig eller är rädd. Jag har fått känslan av att samtalen under förhören var terapeutiska för henne, att hon bearbetade händelserna på ett bra sätt då.

När jag ser tillbaka på det nu så fattar jag inte att jag höll ihop, att jag orkade. Som mamma hade jag totalt fokus på min dotter. Inte tänkte jag på samtalsstöd för mig själv. Men om någon annan hade föreslagit det hade jag tackat ja. Både när vi var mitt i det och efteråt. Jag var i stort behov av stöd utifrån.

Jag vill verkligen förmedla att det kan gå bra. Kunskap om utvecklingsstörning hos polis och målsägandebiträde är avgörande och det finns bra professionell hjälp. Det är tyvärr ofta som personer med utvecklingsstörning inte anses trovärdiga. Men de trodde på henne och kunde hjälpa henne genom rättsprocessen på ett respektfullt och professionellt sätt. De utgick från henne och såg att hon var en myndig människa. Polisen berättade inte allting för oss föräldrar. De visste vem de jobbade för, vem som var brottsoffret.

Beskrivning av andra funktionsnedsättningar

I följande avsnitt presenterar vi några andra funktionsnedsättningar. En del av dessa är medfödda, och andra har tillkommit under livets gång. Det finns många fler funktionsnedsättningar än de som beskrivs nedan.

Nedsatt rörelseförmåga

De vanligaste orsakerna till att personer har en nedsatt rörelseförmåga är neurologiska och reumatiska sjukdomar. En nedsatt rörelseförmåga kan även ha orsakats av en olycka eller vara medfödd.

En person som har nedsatt rörelseförmåga behöver inte uppleva att hon eller han har några begränsningar för vad de kan göra. Det som kan begränsa är ofta bristande tillgänglighet i omgivningen. Samhället är inte anpassat för att ta sig fram med exempelvis rullstol eller kryckor.

Att kunna använda sig av kommunikationsmedel som buss och tåg tar många människor för givet och som något självklart. Men det kan vara omöjligt för en person som använder rullstol eller en rollator om kommunikationerna inte är tillgängliga. Att ta sig in och ut i lokaler är självklart för en del men inte för andra.

Genom att göra miljön och omgivningen tillgänglig med exempelvis ramper, hissar och breddade dörrar inkluderas alla. Om personen får hjälp med personligt utprovade hjälpmedel kan de flesta personer med rörelsenedsättning leva ett självständigt liv.⁹

Jens berättar: "Det känns meningslöst att anmäla"

Jag bor i en lägenhet på nedre botten i ett hyreshus. Eftersom jag sitter i rullstol förenklar det mycket att bo på markplanet. För några år sedan hade jag tre inbrott i min lägenhet inom loppet av några månader.

Första gången det hände var jag hemma. Det var på dagen och jag satt i ett rum och jobbade framför datorn och tyckte att jag hörde något i sovrummet som låg precis bredvid. När jag tittade efter såg jag att sovrumsfönstret var öppet på vid gavel. Senare upptäckte jag att min plånbok var borta.

Några veckor senare kom jag hem från en jobbresor och den här gången var det balkongdörren som stod på vid gavel. De hade tagit pengar och någon flaska sprit. Ett tag senare var det dags igen. När jag kom hem var fönstret krossat och min kamera borta.

Efter tredje inbrottet gick jag till polisstationen och gjorde en polisanmälan. De bad mig komma tillbaka igen med en lista på allt som var borta. Dagen efter ringer en polistekniker. Han säger: "Det är väl ingen idé att jag kommer ut till dig".

Två dagar senare återvänder jag och lämnar in listan på det som blivit stulet. När jag kommer hem från polisstationen så har jag fått brev från polisen. I brevet står att de lagt ner mitt ärende. Hur hann de ens göra en vettig bedömning?

Jag tror att de bröt sig in hos mig för att jag är rullstolsburen. Det kan jag ju förstås inte bevisa, men jag tror att de tänkte att jag inte skulle göra motstånd om jag kom på dem. Eller så trodde de att jag inte skulle våga anmäla.

Ingen från polisen hörde av sig. När jag gjorde anmälan gav de mig en lapp med ett nummer på som jag kunde ringa om jag behövde prata med någon. Jag tror att det var numret till Brottsofferjouren.

Hela mitt vuxna liv har jag haft inbrott i bilen med jämna mellanrum. De har varit ute efter parkeringstillståndet. Jag vet

faktiskt inte hur många gånger det har hänt. Och polisens reaktion är varje gång densamma: "Här kommer du igen". De verkar inte förstå hur jobbigt det är varje gång det händer: glassplitter runt bilen som ger punka på rullstolen, glas inne i bilen som är svårt att städa ur ordentligt. Utöver det är det jobbigt med den ständiga osäkerheten, att aldrig veta om jag har en hel bil. Jag som är beroende av bilen för mitt arbete.

Det känns fullständigt meningslöst att anmäla. Polisen rycker på axlarna åt det de kallar vardagsbrottslighet. De lägger ner ärendena så snabbt att det bara går att tolka som att de inte bryr sig och inte tänker göra någonting för att försöka ändra på situationen. Vad är det för vits att göra en anmälan då?

När jag läser i tidningen eller hör på radio om att brottsligheten minskar så tror jag inte på det. Jag vet många som slutat anmäla olika typer av brott eller bara gör det när försäkringsbolaget kräver det. Folk orkar inte göra anmälan på anmälan, för det tjänar ju inget till.

Synnedsättning

Med synskada menas både personer som är blinda och personer som är synsvaga. Med blind menas att personen saknar syn eller endast kan skilja på ljus och mörker. Med synsvag menas att personen har nedsatt syn som inte kan korrigeras med vanliga glasögon.

En person som har nedsatt syn har ofta svårt att läsa en text eller orientera sig med hjälp av synen. Många kan ha svårt att urskilja färger och föremål, och kan även ha svårt att se när det är mörkt eller skarpt solsken. Det finns ingen klar gräns mellan lindriga och grava synnedsättningar. Exakt hur många som är synskadade är oklart, men Socialstyrelsen räknar med att det är ungefär 120 000 personer.¹⁰

För den som har synrester kvar kan det vara möjligt att läsa tryckta texter om texten är tillräckligt stor och kontrasten är god. Personer med grav synnedsättning behöver få texter i punktskrift, talbok eller i elektronisk form. Det gör det möjligt att läsa med dator med lämpliga anpassningar i form av syntetiskt tal eller punktdisplay.

Nedsatt hörsel, döva och dövblindhet

En hörselnedsättning innebär att en person har små eller stora svårigheter att uppfatta ljud. Det finns över en miljon hörselskadade i Sverige idag. Det finns olika slags hörselskador och den vanligaste är hörselnedsättning. Enligt Hörselskadades Riksförbund har ungefär 14 procent av befolkningen en hörselnedsättning i olika grad. Man skiljer på att vara hörselskadad från barndomen och att bli hörselskadad i vuxen ålder. Förutsättningarna skiljer sig åt för dem som levt med sin hörselnedsättning i hela sitt liv och de som blivit hörselskadade i vuxen ålder. Behoven ser olika ut och varierar från person till person men generellt gäller att alla är beroende av en god ljudmiljö.¹¹

10. Synskadades Riksförbund: www.srf.nu/om-synskador

11. Hörselskadades Riksförbund: www.hrf.se

Döva, de som är födda döva eller har blivit döva tidigt i livet, har teckenspråk som sitt första språk. Det innebär att teckenspråk är det språk som döva kommunicerar med och svenska språket är deras andra språk. Svenska språket är något som måste läras in precis som att lära sig ett främmande språk. Döva är olika bra på sitt andra språk, svenskan. En förklaring är att de inte hör hur orden uttalas när de läser och skriver. För en hörande person kan det jämföras med att till exempel lära sig grekiska genom att läsa på läpparna och läsa läroböcker med grekiska bokstäver, utan att kunna kontrollera hur det låter. Döva ser sig själva som en språklig minoritetsgrupp.¹²

Dövblindhet är en särskild funktionsnedsättning, där varken syn eller hörsel finns. Båda syn och hörsel är centrala för att ta emot information. För personer med dövblindhet kan det finnas mer funktionshinder i en aktivitet och mindre i en annan. Därför måste varje aktivitet och delaktighet bedömas var för sig. Därutöver påverkas personen även av miljömässiga och av individuella personliga faktorer.¹³

Läs- och skrivsvårigheter

Läs- och skrivsvårigheter kan bero på att personen har ett annat modersmål, svårigheter med koncentration, dyslexi, problem med läsförståelse eller nedsatt begåvning. De flesta forskare uppskattar att andelen av befolkningen med läs- och skrivsvårigheter ligger runt fem procent.

Dyslexi innebär att personen har en nedsättning i vissa språkliga funktioner. Personen har svårigheter med att uppfatta vad orden betyder. De har även svårt att stava och svårt att förstå det som de läser. Dessa svårigheter kan innebära att de läser mindre. Det kan hämma tillväxten av ordförrådet och kunskapen om omvärlden.¹⁴

12. Sveriges Dövas Riksförbund: www.sdr.org

13. Förbundet Sveriges Dövblinda: www.fsdb.org

14. Dyslexiförbundet FMLS: www.dyslexi.org

Susanne berättar: "Han hade mitt liv i sina händer"

När jag var 45 år skilde jag mig. Jag har dyslexi och tycker det är krångligt med myndighetskontakter, blanketter och formella papper. Min kusin känner sig bekväm med sådant och jag blev glad över att han kunde hjälpa mig.

Utan att jag riktigt märkte det så hade han snart hela mitt liv i sina händer: sjukskrivning, bankärenden och så vidare. Jag tyckte att jag hade den storebror jag alltid saknat och insåg inte hur han börjat manipulera mig.

Efter några år blev jag förälskad i en man. Det kunde inte min kusin acceptera utan började förfölja mig. Han dök upp överallt, hela tiden. Han började skicka kärleks-sms och röda rosor. Han vägrade acceptera att jag inte kände likadant och att jag inte ville ha några kärleksförklaringar från honom. Han kunde inte ta ett nej.

Han började tala illa om min nyfunna kärlek och blev alltmer obehaglig och knäpp. Bland annat så påstod han att min son från mitt tidigare äktenskap var vår gemensamma son, så befängt!

Han hade sedan tidigare tillgång till mina bankpapper och han la beslag på mina och sonens futtiga aktier.

En tid efter det började hoten. Han sa att han skulle ta livet av sig för att jag inte brydde mig. Han skulle anmäla mig och "sätta dit mig". Han försökte förstöra för mig på alla möjliga sätt och vis.

Vi bodde i ett mindre samhälle där alla känner alla. Jag var otroligt rädd för att möta honom i denna lilla stad. Det kändes som om jag smög omkring på gatorna och jag slöt mig inom mitt skal. Jag berättade inte för någon om vad som pågick. Bara för en kvinna på kvinnojouren, Helene, och så mina vuxna barn förstås.

Jag hade tät kontakt med kvinnojouren och de var ett ovärderligt stöd för mig. De hjälpte mig att sätta ord på det som hände och fick mig att inse att det faktiskt var psykiskt våld jag var utsatt för.

Till slut blev situationen ohållbar för mig och jag blev tvungen att flytta till andra änden av landet med skyddad identitet. Via kvinnojouren fick jag kontakt med en advokat som hjälpte mig att få slut på hoten, men mina aktier fick jag inte tillbaka. Successivt fick jag lite mod tillbaka och vågade börja leva.

När jag kontaktade polisen visade de ingen som helst förståelse. De ansåg att jag skulle bo kvar i staden och att ett överfallslarm kunde hjälpa mig. Det förvånade mig att de inte förstått att det är den psykiska utsattheten som är värst, att ständigt vara på sin vakt, vara rädd och orolig.

Jag har fortfarande inte berättat för någon i släkten. Jag önskar att jag vågade det, men det känns så svårt när det är inom familjen.

I den lilla staden där jag tidigare bodde, och där han fortfarande bor, går jag fortfarande på helspänn de få gånger jag varit där, trots att det gått så många år. För en tid sedan mötte jag honom på gatan. Som tur var jag inte ensam och han hälsade inte ens. Men jag är fortfarande hela tiden på min vakt. Här är det många "fortfarande" i omlopp.

Tal- och språksvårigheter

Tal- och språksvårigheter kan visa sig på olika sätt och kan ibland visa sig i samband med andra funktionsnedsättningar. Afasi är ett exempel på talsvårigheter som orsakas av en skada i hjärnan som kan uppstå i samband med till exempel en stroke. Personer med afasi har en försämrad förbindelse mellan tankar och ord. Det som är typiskt är att personen inte hittar orden när hon eller han behöver dem. De finns på tungan men vill inte komma fram.

Det är vanligt att personer med afasi inte kan forma orden. Personen kan också ha svårt att förstå talat språk. Trots att de ser och hör orden skapar orden inga associationer på grund av att kopplingen till sammanhanget för tillfället är bruten. Vid andra tillfällen kan samma person förstå samma ord utan svårigheter. Det är också vanligt att förväxla ord. Bland en del personer med afasi påverkas både initiativförmågan och viljan att kommunicera, och en del kan bli nedstämda på grund av detta. Afasi kan innebära att det tar lång tid för en person att få fram det som de vill säga.¹⁵

Hjärnskador

Skador på hjärnan kan uppkomma av en mängd olika orsaker, till exempel på grund av misshandel, fallolyckor, trafikolyckor eller missbruk. Även infektioner, stroke, tumörer och syrebrist kan ge skador på hjärnan.

Cirka 70 000 personer drabbas av hjärnskador varje år i Sverige. Vilka svårigheter och funktionsnedsättningar en person kan få efter en hjärnskada beror på var skadan i hjärnan sitter och hur stor den är. En hjärnskada innebär omfattande rehabilitering lång tid efter skadan. Även om man blir bättre och bättre så är ofta en rehabilitering livslång.¹⁶

15. Afasiförbundet: www.afasi.se

16. Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft: www.hjarnkraft.nu & Habilitering och Hälsa: habilitering.nu/forvarvad-hjarnskada

Gatuvåld bland unga män kan ge hjärnskador

Exempel på förvärvade hjärnskador kan uppstå i samband med gatuvåld. Våld mot män sker oftast på offentliga platser och det är främst unga män mellan 18 till 24 år som drabbas. Gruppvåld med fler förövare verkar öka och så även graden av våldsamhet. Våldsamheten ökar mest i åldersgruppen 15 till 17 år. De vanligaste skadorna är skallskador, vilket kan ge livslånga funktionsnedsättningar som följd av blödningar i hjärnan. Den som blir utsatt kan få livslång invaliditet och bli beroende av personlig assistans eller andra insatser i sitt dagliga liv.

Att bli utsatt för våld kan leda till kognitiva funktionsnedsättningar på sikt, och kopplingen mellan misshandeln och konsekvenserna är inte alltid tydlig. Personen kan till exempel få svårt att planera, organisera och skapa struktur i vardagen. En annan konsekvens är att personen på grund av det som hänt kan få nedsatt förmåga att tolka känslomässiga och sociala sammanhang, drabbas av stressöverkänslighet, få svårt att hålla ihop sammanhang och drabbas av minnessvårigheter.¹⁷

Astma och allergier

Ungefär tre miljoner i Sverige har astma, allergi eller annan överkänslighet, enligt uppgift från Astma- och Allergiförbundet. Allergierna ökar stadigt på grund av miljöpåverkan. Besvären kan vara alltifrån lindriga till svåra och orsakas av olika ämnen som till exempel pälsdjur, damm, parfym, tobaksrök och födoämnen.

17. Gatuvåldets ekonomi. Del 1: Individer och förlopp, 2011.

Sammanfattning av kapitel 1

Det är skillnad mellan funktionsnedsättning och funktionshinder. Det finns många olika slags funktionsnedsättningar. Ibland syns och märks det ganska direkt om en person har en funktionsnedsättning, ibland efter ett tag.

Människor kan bete sig på ett sätt som avviker från det ”normala” och ha problem utan att ha en funktionsnedsättning. Alla människor är olika. Forskning och studier visar att personer med neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar och personer med utvecklingsstörning är särskilt utsatta och sårbara. De riskerar därför att utsättas för brott av olika slag. Även andra funktionshindergrupper är utsatta för brott.

Kapitel 2:

Att vara brottsutsatt med funktions- nedsättning

Om kapitel 2

Vi inleder kapitel 2 med en allmän beskrivning av brott. Därefter presenteras exempel på forskning och studier om brott mot personer med funktionsnedsättning. Det handlar om olika typer av brott, vem som begår brott och var brotten begås. Kapitlet tar också upp och ger exempel på vad som gör personer med funktionsnedsättning särskilt utsatta. Det avslutas med några exempel på varför brott mot personer med funktionsnedsättning är ett dolt problem, trots att det förekommer.

Brott är en straffbar och kränkande handling

Forskning och studier visar att vem som helst kan drabbas av brott. Att drabbas av ett brott innebär ofta en psykisk påfrestning. Hur en person upplever ett brott beror på livssituation och vad personen varit med om tidigare. Brottet i sig kan ge fysiska, psykiska och ekonomiska skador. Ibland leder brottet även till sociala konsekvenser. Oavsett typ av brott är det ofta svårt att hantera de psykiska reaktionerna av den kränkning som ett brott innebär. Sexualbrott ger i regel de svåraste psykiska reaktionerna och allvarligaste konsekvenserna. Tillgången till stöd och hjälp är många gånger en förutsättning för att kunna bearbeta det som hänt och gå vidare i livet och må bra.

Brott mot kvinnor och män med funktionsnedsättning är till stor del ett outforskat område. Personer med funktionsnedsättning råkar ut för brott, men okunskapen om utsattheten och riskerna är stor. En förklaring är att det saknas statistik och dokumentation och att få talar om det. Många gånger ses inte brottet som ett brott, varken av den som blivit utsatt eller av omgivningen.

”14-åring såld till flera män”. Så lyder tidningsrubriken på ett uppmärksammat rättsfall där en ung kvinna med utvecklingsstörning blev utsatt för människohandel. Flickan såldes och

utnyttjades av flera män. Media har uppmärksammat och skrivit om andra fall där personer med funktionsnedsättning blivit utsatta för brott. Ett annat fall är Bobby som dödades av sin mamma och styvfar. Bobby hade en funktionsnedsättning. Dessa är extremfall, och merparten av de brott som uppmärksammas blir oftast bara korta notiser.

Att bli utsatt för brott kan innebära större konsekvenser om personen har en funktionsnedsättning. Vi kommer fördjupa oss mer om detta i de följande avsnitten. Det är viktigt att komma ihåg att alla som blir utsatt för ett brott, oavsett funktionsnedsättning eller inte, reagerar olika.

Ett brott leder inte alltid till rättegång

Varje år anmäls ungefär 1,4 miljoner brott i Sverige till polisen. Alla brott leder inte till att någon gärningsperson grips och att en rättegång inleds. Om en person åtalas och det under rättegången går att bevisa att hon eller han är skyldig utdöms ett straff. Vilket straff en person får beror främst på vilken typ av brott som hon eller han har begått, ålder och om personen har dömts för brott tidigare. Ibland ändras lagstiftningen och nya brott tillkommer. Ingen kan straffas för en handling som inte var brottslig när den begicks.

Polisen, Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket, Ekobrottsmyndigheten, Kriminalvården, Sveriges Domstolar, Brottsförebyggande rådet och Brottsoffermyndigheten är exempel på myndigheter som ingår i vårt rättsväsende.¹⁸ Varje myndighet har olika uppdrag. De ansvarar bland annat för att:

- **förebygga och utreda brott**
- **pröva brottsliga handlingar i domstol**
- **se till att ett utdömda straff verkställs**
- **bevaka brottsoffers rättigheter, som till exempel brottsskadeersättning.**

18. Regeringen: www.regeringen.se

Det är Justitiedepartementet som ansvarar för rättsväsendets myndigheter. Justitiedepartementet är en del av Regeringskansliet. Chef för Justitiedepartementet är justitieministern.

Alla brott anmäls inte till polisen

Brottsförebyggande rådet, Brå, genomför regelbundet sedan år 2005 årliga brottsoffer- och trygghetsundersökningar i befolkningen, Nationella trygghetsundersökningen, NTU. Undersökningen genomförs med hjälp av telefonintervjuer till ett stort slumpmässigt urval av befolkningen mellan 16 och 79 år. Fokus läggs på fyra områden: utsatthet för brott, otrygghet och oro för brott, förtroende för rättsväsendet och brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet.

I den senaste NTU, år 2013, uppger nästan var fjärde person i befolkningen mellan 16 och 79 att de råkat ut för ett eller flera brott under 2012. Uppgifterna gäller befolkningen i sin helhet. Hur många av de tillfrågade som har en funktionsnedsättning framgår inte.

Det är stor skillnad på vilka brott som anmäls till polisen. Hälften av dem som blivit utsatta för egendomsbrott mot hushåll har polisanmält brottet. Bostadsinbrott är det vanligaste brottet som anmäls, och minst vanligt är att anmäla cykelstöld.

Det är inte lika vanligt att anmäla brott riktat mot en person, endast en tredjedel av dessa brott anmäls till polisen. Grov misshandel och personrån är vanligast att polisanmäla och minst vanligt är att anmäla sexualbrott. Brott som riktas mot en person upprepas ofta, vilket innebär att personen blir utsatt mer än en gång. Detta brukar kallas upprepad viktigmisshandling. Utsattheten i olika befolkningsgrupper är ojämnt fördelad.

Våld är en kränkning av mänskliga rättigheter

”Våld är en maktutövning. Våld är varje handling som skadar, smärftar, skrämmer eller kränker en person. En handling som får

denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något den vill”.¹⁹

Våld kan vara en enstaka handling eller en upprepad handling. Det kan också vara frånvaro av en lämplig handling. Våld kan utövas av utomstående, närstående eller av personal inom vård, service och omsorg. Exempel på våld är:

- **Fysiskt** – som till exempel att knuffa, hålla fast eller att slå och sparka någon.
- **Psykiskt** – som att till exempel hota, förnedra eller förlöjliga någon inför andra.
- **Ekonomiskt** – som till exempel att luras att köpa något eller att någon tar ens pengar.
- **Sexuellt** – som till exempel att bli tvingad till sexuella handlingar mot sin vilja eller att någon tafsar på en.
- **Försummelse** – som till exempel att inte få sin medicin eller hjälp med hygien.

Andra exempel på våldshandlingar är att tvinga någon, stänga någon inne, låsa någon ute, kontrollera någons e-post, använda nedvärderande och kränkande ord eller att ha sex med någon som sover.

Bland befolkningen i stort sker våldsbrott mot kvinnor oftast i hemmet, på den privata arenan. Våldsbrott mot män sker oftast på gator och torg, på den offentliga arenan.

Faktaruta om brott

- Cirka 1,4 miljoner brott anmäls till polisen varje år.
- Endast en tredjedel av brott som riktas mot person anmäls till polisen.
- Sexualbrott är minst vanliga att anmäla.

19. Sant eller falskt? Om mäns våld mot kvinnor, 2010.

Om brott mot personer med funktionsnedsättning

I följande avsnitt ger vi exempel på forskning och studier om brott mot kvinnor och män med funktionsnedsättning. Merparten av den svenska forskningen har uppmärksammat våld mot kvinnor. Det beror på att kvinnor är mer utsatta för våld i nära relation, att våldet är grövre och att det upprepas. Våld mot kvinnor är ett samhälls- och folkhälsoproblem. Kvinnor utsätts även för andra brott men det finns inte mycket skrivet om det. Det finns inte heller mycket skrivet om mäns utsatthet.

Det saknas rikstäckande studier, och många studier bygger på små urvalsgrupper och är därför inte representativa för alla funktionshindergrupper. De vanligaste brotten mot personer med funktionsnedsättning är misshandel, sexuellt våld, bedrägerier, stöld och olaga hot.²⁰

Ett generellt problem är att det är svårt att jämföra resultat från olika studier. Är vissa grupper mer utsatta än andra och, i så fall, för vilka slags brott? Ett annat problem är att alla inte kommer med i undersökningar. Det kan bero på att den metod som använts inte lämpar sig för alla funktionshindergrupper. Till exempel kan en person som är blind inte besvara en enkät om inte enkäten går att besvara på annat sätt än i pappersformat.

Brottsförebyggande rådet, Brå, kom i en kunskapsinventering fram till att personer med funktionsnedsättning är utsatta för våld i lika hög utsträckning eller i högre grad än totalbefolkningen (Brå 2007). Sexuellt våld mot kvinnor är mest uppmärksammat i forskning och studier.

I **Socialstyrelsens** utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, Sällan sedda (2011), framkommer liknande resultat. Kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för våld i lika stor utsträckning som kvinnor generellt. Det är främst våld i parrelationer, och våldet riktar sig många gånger mot själva funktionsnedsättningen.

20. Våld mot personer med funktionshinder. Rapport 2007:26, 2007.

Statens folkhälsoinstitut genomför regelbundet nationella folkhälsoenkäter som beskriver hälsoläget hos befolkningen. I två rapporter, *Onödig ohälsa och Hälsa på lika villkor* (2008) beskrivs hälsoläget specifikt för personer med funktionsnedsättning. Rapporterna visar att till exempel hot och våld är vanligare mot personer med funktionsnedsättning än mot personer utan. Rapporterna visar också på att en del personer inte kommer med i folkhälsoenkäten på grund av att deras funktionsnedsättning hindrat dem från att besvara den.

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, presenterar i sin senaste rapport om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning (2013) liknande fakta om våldsbrott bland kvinnor, och konstaterar samtidigt att det är sparsamt med forskning om män.

Anita Bengtsson-Tops tillfrågade i en studie (2004) nästan 1 400 kvinnor som varit i kontakt med psykiatrin om deras erfarenheter av övergrepp. Resultaten visar att 70 procent av kvinnorna någon gång under sitt liv varit utsatta för någon form av sexuellt, fysiskt eller psykiskt övergrepp eller blivit ekonomiskt utnyttjade. Nästan hälften hade blivit kränkta verbalt. En knapp tredjedel av kvinnorna hade blivit utsatta för psykiskt våld och lika stor andel hade blivit hotade till livet eller skadats. Tre fjärdedelar hade inte polisanmält händelsen. För många av kvinnorna var övergreppen orsaken till deras psykiska ohälsa.

Astrid Kubis har i en studie (2002) på gruppbofästäder och dagverksamheter för kvinnor och män med utvecklingsstörning kommit fram till att i dessa miljöer blir personer utsatta för brott och lagen satt ur spel. Andra normer än de rättsliga gäller. Undersökningen gjordes i en medelsvensk stad med 52 gruppbofästäder, varav 49 ingick i studien. Det framkom att under de senaste två åren från intervjutillfället hade det förekommit en eller flera olagliga handlingar mellan de boende på 43 av 49 gruppbofästäder. Med olagliga handlingar menas sådana handlingar som faller under allmänt åtal som till exempel ofredande, misshandel, olaga hot och sexuella övergrepp. Bland dem som blev utsatta saknade många möjlighet att få hjälp av omgivningen.

Barbro Lewin har i studien *Vem bryr sig* (2002), riktat sig till gode män i en mellansvensk region och frågat om vad som kännetecknar de huvudmän som har varit eller misstänks ha varit utsatta för brottsliga handlingar. Huvudman är den person som en god man arbetar för. Hon har även frågat om vilka brottsliga handlingar som de utsatts för. Studien har genomförts med hjälp av enkäter. Kännetecknade för huvudmännen var att de hade en utvecklingsstörning, demens eller psykiska eller fysiska funktionsnedsättningar. Flertalet av huvudmännen hade kommunikationssvårigheter.

Av 978 huvudmän hade 28 kvinnor och 14 män blivit utsatta för sammanlagt 74 brottsliga handlingar, varav 54 var riktade mot kvinnor och 20 mot män. Den vanligast enskilda brottstyp som förekom var stöld, vilket var nästan lika vanligt bland kvinnor som män. Den vanligaste brottstypen bland män var misshandel.

Gärningspersonen var ofta en personal som hade ansvar för personernas omvårdnad. I studien har olika brottsliga handlingar slagits ihop i tre kategorier: stöld, misshandel och sexuella övergrepp.

- **I stöld ingår brott som rån, bedrägeri, förskingring, skadegörelse och dålig ekonomisk redovisning.**
- **I misshandel ingår brott som olaga hot, förtal, förolämpning och tvång.**
- **I sexuella övergrepp ingår brott som våldtäkt, sexuellt utnyttjande och sexuellt ofredande.**

Bland de brottsliga handlingarna hamnade 35 i kategorin misshandel, 31 i kategorin stöld och 8 brottsliga handlingar hamnade i kategorin sexuella övergrepp. Personer med utvecklingsstörning var mest utsatta i samtliga brottskategorier.

Denise Malmberg och **Kerstin Färm** har i studien *Dolda brottsoffer* (2008) undersökt hur polis och socialtjänst hanterar ärenden och bemöter personer med funktionsnedsättning, som är utsatta för eller misstänks vara utsatta för brott. Undersökningen

har genomförts i tre kommuner av olika storlek i ett och samma län. De har använt sig av olika metoder som intervjuer, enkäter och analys av dokumentation om brottsoffer med funktionsnedsättning hos kommunens socialtjänst och polisen.

De brottstyper som förekom mest var ekonomiska och våldsrelaterade brott samt sexualbrott. Exempel på ekonomiskt relaterade brott var att pengar försvann från personen och att de utnyttjades ekonomiskt av andra grupper, som lånade eller tiggde pengar av dem. Även förskingring förekom. Till exempel köpte anhöriga eller gode män saker till sig själva för personens pengar. Ibland hände det att försäljare tvingade eller pressade en person att köpa saker som de inte behövde.

De våldsrelaterade brotten kunde bestå i att anhöriga eller personal tappade kontrollen och slog, tog hårt i eller knuffade personen eller att vårdtagare misshandlade varandra.

Bland sexualbrotten förekom sexuellt utnyttjande mellan personer med funktionsnedsättning. Framför allt kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar eller lindrigare former av kognitiva eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar utnyttjades. Även personal utnyttjade vårdtagarna sexuellt. Unga flickor med lindriga funktionsnedsättningar som levde i våldsrelaterade och destruktiva relationer blev utsatta för våld och övergrepp av sin partner.

Resultaten tyder på att kvinnor är mer generellt utsatta för olika former av sexualbrott och övergrepp. Men både kvinnor och män blir utsatta även för andra typer av brott. Brotten äger oftast rum i det egna hemmet eller boendet, dagligverksamheten, färdtjänst eller i taxi.

Kerstin Kristensen, Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt, har i studien, Dubbelt utsatta damer (2011) undersökt om det finns kvinnor med funktionsnedsättning som aldrig eller sällan besvarar stora statistiska undersökningar. Hon utgår ifrån en omfångsundersökning, Slagen dam från 2001. Resultaten

från studien visar att kvinnor med rörelsenedsättning var överrepresenterade i förhållande till hur många de statistiskt sett borde vara. Kvinnor med syn- eller hörselnedsättning och kvinnor som hade svårt att tolka, bearbeta och själva förmedla information var underrepresenterade. Hennes slutsats är att de grupper som lyfts fram som mest utsatta inom forskningen ofta inte finns med i större enkätstudier.

Projekt Nå var ett projekt som arbetade med hedersrelaterat förtryck och våld i gymnasiesärskolan. I deras studie, Trippelt utsatt (2012) har de uppmärksammat utsattheten för hedersrelaterat våld och förtryck bland elever på gymnasiesärskolans nationella program i fyra städer. 221 elever med utvecklingsstörning, ungefär lika många kvinnor som män, och 127 personer i personalen deltog i studien som bland annat handlade om tvångs-äktenskap. Drygt tre procent av eleverna uppgav att det var deras föräldrar som bestämde vem de skulle gifta sig med.

Det fanns en tydlig skillnad mellan olika grupper av ungdomar. I en del frågor skiljer sig svaren mellan flickor och pojkar. I andra mellan ungdomar med svenskfödda föräldrar och utlandsfödda föräldrar. Skolpersonalens erfarenhet var att majoriteten av de flickor som gifte sig under gymnasietiden kort därefter blev gravida och slutade komma till skolan. Pojkarna tvingades inte att avbryta sina studier efter ett giftermål. De fick ofta gå klart gymnasiet innan frågan om äktenskap blev aktuell.

Utredningsinstitutet Handu genomförde en studie om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning 2007. Drygt 1 000 kvinnor med rörelsenedsättning eller synnedsättning samt drygt 150 kvinnor med lindrig eller måttlig utvecklingsstörning deltog i studien. I den förstnämnda gruppen uppgav en tredjedel av kvinnorna att de har varit utsatta för brott som hot, våld eller sexuella trakasserier av män. Cirka hälften av dessa kvinnor uppgav att de fått fysiska skador till följd av våldet. Även andra familjemedlemmar hade slagit dem. Av de dryga 1 000 kvinnorna hade en femtedel efter sin 15-årsdag deltagit i någon sexuell handling mot sin vilja.

Bland kvinnorna med lindrig till måttlig utvecklingsstörning hade en tredjedel blivit slagna och utsatta för våld före 15 års ålder. En av fem hade tvingats till sex innan de fyllt 15 år. En av tio hade våldtagits av en man som hon inte hade haft en sexuell relation till. En fjärdedel hade blivit utsatta för våld av en pojkvän. Åtta av tio hade fått fysiska skador.

Brott mot kvinnor och män

I följande avsnitt redogör vi för brottsutsattheten bland kvinnor och män med funktionsnedsättning. Det område som är mest uppmärksammat i forskning och studier är det sexualiserade våldet som kvinnor med fysiska, psykiska eller kognitiva funktionsnedsättningar blir utsatta för.

Brott mot unga kvinnor

Unga kvinnor och flickor kan bli utnyttjade och utsatta på grund av sin funktionsnedsättning. Kvinnor med utvecklingsstörning kan ha en bristande förmåga att sätta gränser. Detta i kombination med en låg självkänsla gör att de vill eftersträva och leva ett "normalt" liv som alla andra. Det gör att de kan bli utnyttjade.²¹

Unga flickor med utvecklingsstörning eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har blivit utsatta för våldtäkt eller andra sexuella övergrepp i samband med att de varit på krogen och följt med en man hem. En del unga kvinnor har även blivit utsatta i sin skolmiljö.²²

Brott mot kvinnor

Kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för alla slags brott, men mest uppmärksammat är våldsbrott. Våldet följer samma mönster

21. Våld mot personer med funktionshinder. Rapport 2007:26, 2007.

22. Dolda brottsoffer. Polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning, 2008.

som våld mot kvinnor i allmänhet. Våldet utövas av kvinnans partner och det upprepas. Kvinnor med funktionsnedsättning utsätts även för våld av personal och andra yrkesgrupper inom vården. En riskgrupp som särskilt pekas ut är kvinnor med utvecklingsstörning och psykiska funktionsnedsättningar. Detta gäller särskilt i samband med sexuella övergrepp.²³ Till exempel har kvinnor stämt träff med män över internet och sedan blivit utsatta för våldtäkt.

Det som gör kvinnor dubbelt utsatta är att våldet riktar sig mot själva funktionsnedsättningen. Hur och vilken slags våld som kvinnor råkar ut för beror delvis på vilken funktionsnedsättning kvinnan har. Till exempel kan en kvinna med rörelsenedsättning bli vägrad omvårdnad av sin partner. Hennes partner kan medvetet placera hennes rullstol utom räckhåll så att hon inte kan komma ur sängen. Ett annat exempel är om kvinnan är blind. Hennes partner kan medvetet flytta föremål och möbler så att hon får svårt att orientera sig och hitta i sitt eget hem. Ytterligare exempel kan vara att en partner vägrar att ge kvinnan hennes medicin eller ger henne fel medicin.

Brott i hederskultur

Hedersrelaterat förtryck och våld är handlingar som utförs för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad. Det våld som flickor och pojkar blir utsatta för syftar till att rentvå familjens heder. Det är alltid planerat och i vissa fall kollektivt beslutat och sanktionerat. Det är främst unga flickor från 12 års ålder och uppåt som blir utsatta för våld och förtryck. Men det kan även drabba unga pojkar och män om de tar parti för eller på annat sätt stödjer eller beskyddar en flicka som inte fogar sig i det hedersrelaterade förtrycket. De kan också råka illa ut om de inleder en relation med en flicka eller kvinna som lovats bort till någon annan man, eller om de inleder en relation med en flicka eller kvinna mot hennes familjs vilja.

23. Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, 2011.

Flickor och pojkar med utvecklingsstörning, som växer upp i familjer där hedersrelaterat förtryck och våld förekommer, har uppmärksamats på senare tid. Ett exempel på detta är den studie om elever i gymnasiesärskolan, Trippelt utsatt, som presenterats tidigare i detta material.²⁴

Brott mot äldre

Funktionsnedsättning är vanligare hos äldre. I samband med åldrandet får människor ofta funktionsnedsättningar. Studier som gjorts i Sverige visar att funktionsnedsättning hos äldre kvinnor är en riskfaktor för att bli utsatt för övergrepp. Äldre kvinnor utsätts oftare än äldre män, och övergreppen är av allvarigare slag. Våldsutsatthet hos äldre kan vara svår att upptäcka. Rädsla och förvirring kan vara tecken på att någon varit eller är utsatt för våld, men många gånger uppfattar omgivningen det som tecken på normalt åldrande.²⁵

Brott mot män

Det finns få svenska undersökningar som fokuserar på brott mot män med funktionsnedsättning. När det gäller våldsbrott följer dessa inte samma mönster som våld mot män i allmänhet, där våldet oftast sker på gator och torg. Män med funktionsnedsättning som blir utsatta för våld är ofta bekanta med förövaren. Bland män med omfattande rörelsenedsättning eller psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar är det vanligast att de blir utsatta i hemmet, i särskilda boenden eller på institutioner.²⁶

I en stor amerikansk studie från 2011 fick 22 000 kvinnor och män med funktionsnedsättning svara på frågor med hjälp av

24. Trippelt utsatt – om hederrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning, 2012.

25. Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, 2011.

26. Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, 2011.

telefonintervjuer. Syftet med studien var att undersöka sexuellt våld mot män med funktionsnedsättning och våldsutsatthet ur ett livslångt perspektiv. Resultatet visar att män med funktionsnedsättning hade fyra gånger större risk att bli utsatta för sexuella övergrepp jämfört med män utan. Deltagarna fick bland annat svara på frågor om någon person någonsin haft eller försökt att ha sex med dem utan deras samtycke och om någon senaste året rört dem sexuellt utan deras samtycke.²⁷

Faktaruta om brott mot kvinnor och män

- **Unga kvinnor riskerar att bli utnyttjade.**
- **Våld mot kvinnor riktas ofta mot funktionsnedsättningen.**
- **Äldre kvinnor har en hög risk att bli utsatta.**
- **Män som utsätts för våld är ofta bekanta med förövaren.**

Avslutningsvis finns både forskning och studier som ger stöd åt att personer med funktionsnedsättning är utsatta för brott, i vissa fall mer utsatta än övriga i befolkningen. De vanligaste brotten är misshandel, sexuellt våld, bedrägerier, stöld och olaga hot.

Beroende, osynlighet och sårbarhet är riskfaktorer

I följande avsnitt ger vi exempel på vilka faktorer som har betydelse för att man kan riskera att bli utsatt för ett brott. Det finns olika faktorer som kan öka risken att utsättas för brott. Några exempel är ensamhet, isolering, svag ekonomi och bristande möjligheter till inflytande. Olika forskare har lyft fram tre faktorer som har särskild betydelse för att bli utsatt för

27. Sexual Violence Victimization Against Men with Disabilities, American Journal of Preventive Medicine, 2011.

våldsbrott. Dessa är beroende, osynlighet och sårbarhet. Fokus i forskningen har främst varit på kvinnor och det gäller även beskrivningen nedan. Hur dessa tre faktorer påverkar graden av utsatthet hänger delvis samman med vilken funktionsnedsättning kvinnan eller mannen har och hur omfattande den är.

Beroende

En del kvinnor och män är beroende av andra för vård, stöd och service. Dessa andra kan vara anhöriga, personliga assistenter, färdtjänstchaufförer eller vårdpersonal. Att vara beroende av andra kan förstärka den sårbarhet som funktionsnedsättningen innebär om personen måste släppa andra människor nära in på sig, till exempel i samband med hygien. Beroendet kan också vara ekonomiskt. En person kan på grund av dålig ekonomi vara beroende av sin partner. Ibland är en personlig assistent en medlem i familjen och därmed en grund för familjens försörjning.

Personal som ger vård, stöd och service begår ibland brott eller är de som uppmärksammar att en person är utsatt för ett brott. Samma förhållanden gäller närstående. Det kan vara de som upptäcker när någon blivit utsatt för brott alternativt vara de som själva är gärningspersonen.

Beroendet är särskilt problematiskt om det är gärningspersonen som kvinnan eller mannen är beroende av. Det kan försvåra möjligheterna att på egen hand söka stöd och hjälp, framför allt om den brottsutsatte har ett begränsat socialt umgänge. Beroende till gärningspersonen kan även innebära svårigheter att få tillgång till olika stödinsatser.

Osynlighet

Att brott mot personer med funktionsnedsättning sker i det fördolda beror på olika faktorer. Ibland uppfattar inte personen själv att hon eller han är utsatt för ett brott och ibland har personen ett motstånd emot att se sig själv som ett brottsoffer. Det innebär att även om närstående, personal eller god man

misstänker att kvinnan eller mannen är utsatt för ett brott kan de ha svårt att agera.

En annan faktor som bidrar till att brott förblir dolda är om omgivningen inte definierar handlingarna som brottsliga. I särskilda boenden är det inte ovanligt med bortförklaringar som osynliggör att en person är utsatt för brott. Brottsliga handlingar definieras inte som brottsliga utan benämns som missförhållanden eller brister i verksamheten.

Ett annat exempel är att kvinnor med funktionsnedsättning inte alltid ses som kvinnor. De identifieras med sin funktionsnedsättning och blir könlösa och därmed "icke sexuella". Då är det svårt att tänka sig att de skulle kunna bli utsatta för sexuellt våld eller våld från partner. Denna könsblindhet gör kvinnors utsatthet till något som varken finns eller syns, och därmed blir våldet osynligt.

Sårbarhet

Sårbarheten varierar beroende på vilken funktionsnedsättning personen har och hur allvarlig den är. Särskilt sårbara är kvinnor med psykisk funktionsnedsättning och utvecklingsstörning. Forskare har lyft fram dem som en särskild riskgrupp när det gäller risken att utsättas för våld. Personer med utvecklingsstörning kan ha sämre uppfattning om tid, orsak och verkan och vad som är rätt och fel. Det gör dem sårbara. De kan lätt hamna i situationer som de inte förstår konsekvenserna av. En del kan ha svårt att se faror och skydda sig själva. I dagens samhälle lever människor med funktionsnedsättning ute i samhället tillsammans med andra. Det kan innebära en större risk att utsättas för brott som våld och övergrepp och att bli lurade.

Andra exempel på sårbarhet är att funktionsnedsättningen i sig kan göra personen mer sårbar på grund av trötthet och medicinering. En del kan vara skygga och har svårare än andra att föra sin talan. Andra har låg självkänsla, ibland på grund av sin funktionsnedsättning, och kan känna sig odugliga och

otillräckliga. Om personen är beroende av andra ekonomiskt eller praktiskt i vardagen kan risken för våld och kränkningar vara större.

Utnyttjad på grund av funktionsnedsättning

Personer med utvecklingsstörning kan bli lurade på grund av att de har en osäker uppfattning om vad som är rätt och fel. De kan lättare påverkas och enklare dras in i och medverka till brott och bli utnyttjade utan att de är medvetna om det. En del vill vara som alla andra. Omgivningen ser inte eller uppfattar inte alltid att personen har en lindrig utvecklingsstörning och förstår inte vilka svårigheter det kan innebära. En del blir utsatta för gränsöverskridande beteenden som skulle kunna definieras som ett brott. De förstår själva först senare att de blivit utsatta för övergrepp eller utnyttjande.²⁸

Det har till exempel hänt att kvinnor med utvecklingsstörning har blivit fotograferade och sålda av sin partner på internet eller blivit lurade som i berättelsen nedan.

”Linda har under en tid haft allt mindre pengar vilket har väckt hennes gode mans misstankar. Linda har en lindrig utvecklingsstörning och funktionsnedsättningen gör det svårt för henne att hantera sin egen ekonomi. Hon har även svårt att förutse konsekvenserna av sina och andras handlingar. Det visar sig att en så kallad kompis har övertalat Linda att skriva på flera mobilavtal men även ”lånat” en stor summa pengar av henne utan att ha betalat tillbaka. Lindas gode man har nu gjort en polisanmälan”.

Brott förekommer i verksamheter

Kvinnor och män med funktionsnedsättning kan råka ut för brott på institutioner, i verksamheter och i gruppboenden. Ett exempel är våldsbrott. Den som utövar våld kan vara andra vårdtagare

28. Lika inför lagen. Rättstrygghet för personer med utvecklingsstörning, 1997.

eller personal. Ibland uppmärksammar personal när detta händer och tar kränkningarna på allvar och ibland bortförklarar personal det som sker. Det kan även vara så att personal ser eller misstänker brott mot en person, men personen själv betraktar inte handlingarna som brottsliga.

Riskfaktorer för att bli utsatt för brott är:

- **graden av beroende**
- **graden av osynlighet**
- **graden av sårbarhet**
- **en önskan att vara som alla andra.**

Varför är utsattheten ett dolt problem?

En förklaring till att brott mot personer med funktionsnedsättning inte uppmärksammas är att det saknas dokumentation och statistik. Funktionsnedsättning registreras inte i samband med en polisanmälan, och det finns inga nationella rikstäckande studier om brott mot kvinnor och män med funktionsnedsättning. Det handlar också om attityder. Bland yrkesverksamma och andra finns en fördom om att ingen skulle begå ett brott mot en person med funktionsnedsättning.

Astrid Kubis ger några förklaringar till varför övergrepp i verksamheter förblir dolda. Till exempel kan gärningspersonen anses vara oskyldig på grund av egen utvecklingsstörning och eventuella psykiska funktionsnedsättningar. Gärningspersonen blir diskvalificerad som gärningsperson och det samma gäller offret. Brottet blir i dessa fall "osynligt". För personer som bott i samma gruppbostad i flera år liknas de som syskon som bråkar med varandra. Dessutom anses övergrepp mot personal vara ett större problem än övergrepp mellan vårdtagarna. Det gör att våldet hamnar i skymundan.

Ibland får offrets anhöriga eller god man information om att något hänt, men det är inte självklart. Om de får information är det inte säkert att de hjälper sin närstående. Att anmäla är ovanligt och därmed blir gruppboendestäder och dagcenter en form av slutna institutioner och vårdtagarna rättslösa. En annan förklaring är att personal uppfattar vårdtagarna som ett kollektiv med gemensamma intressen och gemensamma rättigheter. Det ingår inte i vård- och omsorgsideologin att se att enskilda vårdtagare kan ha intressen och rättigheter som står i rak motsats till varandra.

Våld och övergrepp är brottsliga handlingar som omfattas av lagar och möjlighet att utdöma straff för. En förklaring till att detta inte rapporteras är att underordnad personal inte vågar berätta eller anmäla på grund av rådande hierarkiska strukturer inom vård och omsorg.

”Lisa har nyligen blivit anställd som vikarie på ett stödboende där det bor fyra personer, två kvinnor och två män, samtliga med utvecklingsstörning. Ingen av de boende kan tala. Den manliga föreståndaren för boendet ger ofta inviter till den kvinnliga personalen och några i personalgruppen berättar för Lisa att de haft sex med honom. Lisa vet att han är gift samtidigt som han ofta skryter om andra kvinnor som han uppvaktat. En av de kvinnliga boendena, Sonja, verkar förtjust i den manliga föreståndaren, vilket hon visar med olika gester.

Efter ett tag på boendet börjar Lisa misstänka att föreståndaren kanske utnyttjar Sonja. Det finns mycket som tyder på det. Sonja visar tydlig upprördhet då föreståndaren skämtar med den kvinnliga personalen. Hon tar sig av och till mot underlivet med sina händer, är upprörd och gråter ibland.

Nattetid har personalen sovande jour. En personal är på plats och alltid ensam med de boende, vilket innebär att ingen har insyn nattetid. Efter en tid på boendet börjar Lisa även ana att fler personal misstänker att något är på tok, men ingen talar med varandra om detta. Efter en tid på boendet slutar Lisa sin anställning men rapporterar inte vidare sina misstankar till någon annan.”

Brott polisanmäls inte

Ett annat exempel på att brott mot personer med funktionsnedsättning förblir dolda är att brottet inte anmäls till polisen. Det är vanligt att brottsoffer tar på sig ansvaret för det som hänt och känner både skuld och skam. De vill därför inte berätta för omgivningen vad som hänt och inte heller polisanmäla. En del kan sakna den makt och inflytande över sina liv som behövs för att själva kunna polisanmäla.

Det kan också vara så att omgivningen och den utsatta själv bagatelliserar det som hänt. Ett brott uppfattas inte alltid av alla som en brottslig handling. Att inte polisanmäla kan också bero på att kvinnan eller mannen inte känner till det stöd och den hjälp som finns att få, och som de faktiskt har rätt till. Ett exempel är Martina som inte fick det stöd och den hjälp som hon borde ha fått.

”Martina har en psykisk sjukdom som medför stora begränsningar i hennes dagliga liv och har därför kontakt med psykiatri. På grund av sin funktionsnedsättning har Martina ett begränsat socialt nätverk. Det består mest av hennes man och föräldrar. Det ingen vet är att Martina varit utsatt för psykisk och fysisk misshandel av sin make under en lång tid. Även om personalen inom psykiatri träffar Martina regelbundet, vet de inget om misshandeln. Till slut tar Martina mod till sig och berättar för personalen men hon upplever att ingen tror på hennes berättelse. Eftersom Martina inte vet vart hon ska vända sig för att få hjälp så rinner allt ut i sanden”.

Om personen har lite kontakter med omvärlden är risken stor att omgivningen inte uppmärksammar att personen är utsatt för brott. Risken är särskilt stor om personen i fråga är beroende av ett fåtal andra som vårdare, familj eller annan närstående. Om den utsatta är i beroendeställning till själva gärningspersonen innebär det ofta att hon eller han varken kan eller vågar polisanmäla.

Många kvinnor avstår från att anmäla brott från sin partner på grund av dålig självkänsla, skam över att ha blivit utsatt och

över sin funktionsnedsättning. Rädsla för ensamhet kan göra att kvinnan stannar kvar i relationen.

Olika former av psykiska funktionsnedsättningar och utvecklingsstörning kan försvåra för den som drabbas att förstå det som hänt, och därmed blir brottet inte definierat som ett brott.

Media och forskning uppmärksammar sällan brott

Ett tredje exempel på att problemet är dolt är att varken media, allmänhet, funktionshinderorganisationer eller myndigheter lyfter fram brott mot personer med funktionsnedsättning. En annan förklaring är att den kriminologiska forskningen inte har fokus på funktionsnedsättning och handikappforskning inte har fokus på brott. Frågan hamnar mitt emellan. På senare år har problemet blivit mer uppmärksammat. Däremot saknas fortfarande mycket forskning och statistik både kring antal brott och vilken typ av brott som personer med funktionsnedsättning råkar ut för.

Misstro och rädsla är en förklaring till att brott inte anmäls

Många känner inte till sina rättigheter och vet inte vilket stöd som finns att få och om det finns tillgängligt stöd. Det finns omständigheter som kan begränsa personer att själva söka stöd och hjälp. Ett exempel är misstro mot myndigheter och polis. Ett annat är personens egen upplevelse av det som hänt och hur de ser på händelsen. Det kan vara avgörande för hur de själva handlar. Rädsla för att inte bli trodd kan vara ett hinder och göra att brottet inte anmäls.

Brister inom kommunen kan bidra till att problemet förblir dolt när det gäller våld mot kvinnor i nära relationer. Exempelvis saknas riktlinjer och handlingsplaner för att upptäcka och identifiera våld, vilket gör kvinnorna ännu mer utsatta. En del personal avstår från att fråga om våld på grund av egen rädsla och okunskap. Om våldet är synligt och uppmärksammat så finns inte alltid tillgängliga skyddade boenden som kan ta emot kvinnan.

Sammanfattning av kapitel 2

Forskning och studier styrker att brott mot personer med funktionsnedsättning förekommer. Brott är en kränkande och straffbar handling. Våld är en kränkning av mänskliga rättigheter. De vanligaste brotten är hot, misshandel, våld, ekonomiskt utnyttjande, bedrägeri och stöld. Brott förekommer i alla slags miljöer och utförs av alla slags människor. Det som gör gruppen extra utsatt är graden av beroende, osynlighet och sårbarhet och en önskan om att vara som alla andra.

Många brott sker i det dolda och uppmärksammas aldrig. Det beror exempelvis på att det saknas statistik och dokumentation, brott polisanmäls inte samt att media och forskning sällan uppmärksammar brott mot personer med funktionsnedsättning.

Kapitel 3:

På lika villkor

Om kapitel 3

Vi inleder kapitel 3 med att redogöra för vad riksdag och regering har gjort och gör för att säkerställa att kvinnor och män med funktionsnedsättning ska ha samma villkor som alla andra i befolkningen. I samband med det presenteras de viktigaste grunderna och lagarna inom funktionshinderpolitiken. Därefter kommer ett längre avsnitt som beskriver vad som händer från det att en person blir utsatt för ett brott till eventuell rättegång och dom, det vill säga rättsprocessen. Kapitlet avslutas med en fråga. Är rättsväsendet på lika villkor för alla?

Allas lika rätt att vara medborgare

Riksdag och regering har bestämt att alla människor med funktionsnedsättning ska ha rätt till full delaktighet, ett värdigt bemötande och möjligheter att själv bestämma över sina liv. Det innebär alltifrån att kunna ta sig fram dit man vill utan att begränsas av att lokaler är otillgängliga, antalet färdtjänstresor inte räcker till, att hållplatser inte ropas ut på bussen, till att kunna ta del av information och kommunikation. Människor med funktionsnedsättning ska inte betraktas som ”föremål för särskilda åtgärder” utan som medborgare med lika självklar rätt och lika möjligheter att själva få bestämma över sina liv.

Funktionshinderpolitiken ska inriktas på mångfald och jämlikhet och alla människors lika värde. Hinder för att delta i samhället ska rivas. Myndigheter, kommuner, organisationer och företag med mera ska ta ett gemensamt ansvar för att riva de hinder som finns. Med funktionshinderperspektiv menas att man ska utgå ifrån att alla människor har olika förutsättningar och all planering bör ske utifrån det. Det gäller även myndigheter inom rättsväsendet.²⁹

29. Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken. Regeringens proposition 1999/2000:79, 2000.

Regeringen antog år 2000 en nationell handlingsplan för funktionshinderpolitiken.³⁰ Målsättning var att samhället skulle vara tillgängligt för alla år 2010. Handlingsplanen blev också startskottet för ett förändrat synsätt på personer med funktionsnedsättning. Från att vara "patient" till att vara medborgare med samma rättigheter och skyldigheter som alla andra. Några myndigheter fick ett särskilt stort ansvar för funktionshinderfrågor, så kallade sektorsmyndigheter. Deras övergripande uppdrag blev att samordna, stödja och driva på arbetet med funktionshinderfrågor inom ett specifikt samhällsområde. Målsättningen enligt handlingsplanen var att:

- **Identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället.**
- **Förebygga och bekämpa diskriminering.**
- **Skapa förutsättningar för självständighet och självbestämmande för flickor, pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning.**

Tio år senare, 2010, var det långt kvar till målen. En strategi för genomförande av funktionshinderpolitiken fick ersätta den nationella handlingsplanen. Myndigheterna fick i uppdrag att fortsätta sitt utvecklings- och förändringsarbete.³¹

En rättighetslag för personer med funktionsnedsättning

Ytterligare ett exempel på satsningar inom funktionshinderpolitiken var **lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade**, LSS. Riksdagen antog lagen år 1993.³² LSS är en rättighetslag för personer med funktionsnedsättning. Lagen ska garantera att personer med omfattande och varaktiga funktionsnedsättningar får goda levnadsvillkor och den hjälp och det stöd som de behöver i sitt dagliga liv. LSS ger människor möjlighet att påverka vilket stöd och service som de vill ha.

30. Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken. Regeringens proposition 1999/2000:79, 2000.

31. En strategi för genomförande av funktionshinderpolitiken 2011–2016, Socialdepartementet, 2011.

32. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Personen har rätt att själv välja vem eller vilka de vill ska utföra stöd och service. LSS omfattar inte alla personer med funktionsnedsättning. Den gäller för tre grupper, så kallade personkretsar, och omfattar personer med:

- **utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd**
- **betydande och bestående begåvningsmässiga funktionshinder eller hjärnskada i vuxen ålder som orsakats av yttre våld eller kroppslig sjukdom**
- **andra omfattande fysiska eller psykiska funktionshinder som inte beror på normalt åldrande, men där funktionsnedsättningen ger bestående svårigheter i det dagliga livet.**

LSS omfattar tio stödinsatser som personen kan få beviljat utifrån de behov som hon eller han har. En rättighetslag innebär att den som inte är nöjd med ett beslut kan överklaga i domstol och i första hand i förvaltningsdomstolen. Exempel på insatser är:

- **rådgivning och annat personligt stöd**
- **personlig assistans (insatsen måste ha beviljats innan personen fyller 65 år)**
- **ledsagarservice**
- **kontaktperson**
- **bostad med särskild service för vuxna eller annan särskild anpassad bostad**
- **daglig verksamhet (omfattar bara personer i yrkesverksam ålder och personkrets 1 och 2).**

Den som beviljas stöd enligt LSS ska erbjudas en individuell plan, vilken ska upprättas tillsammans med den som det berör.

Socialtjänsten ansvarar för vissa boendeformer

Socialtjänsten ansvarar för bostad med särskild service för personer med funktionsnedsättning.³³ Det finns två olika boendeformer, gruppboendestad och serviceboendestad.

33. Socialtjänstlagen (2001:453) 5 kap 7 §.

I gruppbofastaden bor personer med behov av omfattande omvårdnad och personal. Gruppbofastaden består av en mindre grupp lägenheter som är samlade kring gemensamma utrymmen.

I en servicebofastad bor personerna i egna lägenheter och har stöd dygnet runt i den egna lägenheten, utifrån behov. En servicebofastad består av ett antal lägenheter som har tillgång till gemensam service och fast anställd personal. Lägenheterna ligger oftast i samma hus eller i närheten av varandra.

Många kvinnor och män med funktionsnedsättning finns i verksamheter som bedrivs inom LSS och socialtjänstlagen. I dessa verksamheter blir en del av dem utsatta för brott. Ibland är det personalen som begår brott och ibland är det andra vårdtagare. Brott som begås i verksamheter kommer inte alltid till polisens kännedom eller uppmärksammas utanför verksamheterna, delvis på grund av sekretess. Detta trots att vissa brott ska polisanmälas.

Sekretesslagen

Enligt offentlighets- och sekretesslagen får socialtjänsten bryta sin sekretess och lämna ut uppgifter i vissa fall om det handlar om misstanke om att ett brott har begåtts.³⁴ Sekretessen får brytas och uppgifter får lämnas ut till åklagarmyndigheten, polismyndigheten eller annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet om misstanken gäller brott där straffet är fängelse över ett år eller försök till brott där straffet är fängelse i mer än två år.

Lex Sarah

Personal som får kännedom om missförhållanden eller att det finns en påtaglig risk för missförhållanden ska genast rapportera detta till den som bedriver verksamheten. Med personal menas den som är anställd, uppdragstagare, praktikant eller motsvarande under utbildning samt deltagare i arbetsmarknadspolitiska program.

34. Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) 10 kap 23 §.

Den som bedriver verksamheten ska utreda och avhjälpa eller undanröja missförhållanden utan dröjsmål. Om missförhållandena är allvarliga ska den ansvarige snarast anmäla detta enligt lex Sarah³⁵ till den nya myndigheten Inspektionen för vård och omsorg, IVO. Den nya myndigheten har ansvar för alla former av tillsyn av hälso- och sjukvård, hälso- och sjukvårdspersonal, socialtjänst och verksamhet enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Enskilda, anhöriga och allmänhet kan inte göra en lex Sarah-anmälan, men de kan anmäla och klaga direkt till IVO.

Lex Maria

Vårdgivare ska anmäla händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada enligt lex Maria.³⁶ Personal inom hälso- och sjukvården är skyldiga att bidra till att en hög patientsäkerhet uppnås. De ska till vårdgivaren rapportera risker och händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada. Vårdgivaren är skyldig att utreda sådana händelser samt att anmäla detta vidare till IVO.

Med vårdskada avses enligt patientsäkerhetslagen³⁷ lidande, kroppslig eller psykisk skada, sjukdom eller dödsfall som hade kunnat undvikas om man hade vidtagit adekvata åtgärder. Med allvarlig vårdskada avses skador som är bestående och allvarliga och som har resulterat i att patientens behov av vård ökat eller att patienten avlidit. Anmälan ska även gälla om någon drabbats av eller utsatts för risk att drabbas av annan allvarlig händelse till följd av säkerhetsbrister i verksamheten.

Brottsoffer har vissa grundläggande rättigheter

I följande avsnitt beskrivs internationella överenskommelser som ska säkerställa att de mänskliga rättigheterna inte kränks. Alla medborgare omfattas av samma lagar och regelverk som styr

35. SOSFS 2011:5.

36. SOSFS 2013:3.

37. Patientsäkerhetslagen (2010:659).

rättsprocessen. Den som drabbas av brott har vissa grundläggande rättigheter till hjälp, stöd och skydd. Rättigheterna har utarbetats av FN, Europarådet och EU. I svensk lagstiftning finns också rättigheter, men många människor känner inte till vilka rättigheter de har. Brottsoffer har rätt till:³⁸

- **att få tillgång till rättvisa och rättvis behandling**
- **ekonomisk ersättning och kompensation**
- **stöd och vård av ideella eller samhällseliga instanser.**

Brottsoffer är den som blivit utsatt för brott, anhöriga till brottsutsatta och vittnen till brott.

Allas lika värde är grunden för mänskliga rättigheter

Ett avslutande exempel på viktiga grunder i funktionshinderpolitiken är FN-konventionen om rättigheter för människor med funktionsnedsättning. Mänskliga rättigheter handlar om vad som inte får göras mot en människa och vad som bör göras för varje människa.

Grunden i de mänskliga rättigheterna är att alla människor har lika värde och rättigheter och ingen får diskrimineras. Funktionshinder är ett exempel på rättighetsområde. Jämställdhet, nationella minoriteter, barn och unga är andra exempel.

En FN-konvention är juridiskt bindande när staten eller regeringen har ratificerat konventionen. Att ratificera innebär att underteckna ett avtal och förbinda sig till en överenskommelse. Staten eller regeringen skriver under konventionen, oftast efter att riksdag eller parlamentet har godkänt innehållet. Efter det granskas det egna landets lagstiftning och ändras vid behov för att överensstämma med konventionens mål. Därefter ska rättigheterna införas på samtliga nivåer i det politiska systemet, i staten, landstinget och i kommunerna.

38. FN-deklarationen om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk, 1985.

Alla länder som har ratificerat en konvention ska regelbundet åiterrapportera till FN-kommittén om hur de lever upp till konventionen. Staten har det yttersta ansvaret för att säkerställa att rättigheterna följs. Det gör de genom att fördela ansvar och uppdrag till olika myndigheter, vilka i sin tur ska bevaka och se till att rättigheterna inte kränks.

Kunskap om mänskliga rättigheter saknas ofta hos dem som ska hävda sina rättigheter gentemot myndigheter. Kunskap saknas också ofta hos dem som ska skydda, tillgodose och främja de mänskliga rättigheterna.

Sverige har ratificerat FN-konventionen om funktionshinder

I december 2008 ratificerade Sverige FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Den trädde i kraft i januari 2009. Syftet med konventionen är att alla människor med funktionsnedsättning ska uppnå full delaktighet och jämlikhet i samhället. I konventionen beskrivs vad som behöver göras för att kvinnor och män med funktionsnedsättning ska få sina ekonomiska, sociala, kulturella, medborgerliga och politiska rättigheter tillgodosedda.

Konventionen fastslår att den som blivit utsatt för brott har rätt till ett bra stöd och bemötande. Det är en mänsklig rättighet. På nästa sida ges exempel på några artiklar som ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning uppnår full delaktighet och jämlikhet.

FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Artikel 5 Jämlikhet och icke-diskriminering

Det innebär att staten ska förbjuda alla former av diskriminering mot personer med funktionsnedsättning. Alla människor är lika inför lagen och det innebär att människor med funktionsnedsättning har lika rätt till förmåner och skydd.

Artikel 6 Kvinnor med funktionsnedsättning

Flickor och kvinnor är utsatta för flerfaldig diskriminering, och staterna ska därför särskilt uppmärksamma att flickor och kvinnor har tillgång till alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter.

Artikel 12 Likhet inför lagen

Människor med funktionsnedsättning ska ha rättskapacitet på samma villkor som andra. Med rättskapacitet menas att individer har förmåga att äga egendom och att ha skulder och förpliktelser. Alla fysiska och juridiska personer, och i vissa fall ofödda barn har rättskapacitet. I alla sammanhang ska individer bli erkända som personer i lagens mening. De ska erbjudas det stöd som de behöver för att kunna utöva sin rättskapacitet.

Artikel 13 Tillgång till rättssystemet

Alla stater ska säkerställa att människor med funktionsnedsättning får tillgång till rättssystemet på lika villkor som andra. Staterna ska även arbeta för att personal inom rättssystemet får utbildning om personer med funktionsnedsättning och deras behov. Det

kan vara till exempel utbildning för poliser och personal inom kriminalvården.

Artikel 15

Rätt att inte utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

Ingen människa med funktionsnedsättning får utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Ingen får utan sitt fria samtycke utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment.

Artikel 16

Rätt att inte utsättas för utnyttjande, våld eller övergrepp

Det är statens ansvar att se till att vidta åtgärder för att skydda flickor, pojkar, kvinnor och män mot utnyttjande, våld och misshandel. Dessa villkor gäller både i hemmet och utanför hemmet till exempel på institutioner och i särskilda boenden. Staten ska även ta hänsyn till könsrelaterade aspekter i sammanhanget. Berörda myndigheter ska utarbeta metoder och strategier för att flickor, pojkar, kvinnor och män som blivit utsatta för våld verkligen får det stöd som de behöver.

Kvinnokonventionen lyfter fram kvinnors rättigheter

I juli 1980 ratificerade Sverige FN:s konvention om all slags diskriminering av kvinnor, CEDAW som den förkortas utifrån den engelska titeln. Konventionen trädde i kraft i september 1981. Den är ett grunddokument som lyfter fram kvinnors rättigheter. Exempel på rättigheter är rätten till sin egen kropp, hälsa och medborgarskap. Konventionen lyfter fram regeringens skyldigheter att i lagstiftning och praxis avskaffa alla former av diskriminering på grund av kön. Det ska vara lika möjligheter för både kvinnor och män att få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda.³⁹

Mänskliga rättigheter är inte självklara

Funktionshinderrörelsen i Sverige övervakar att de mänskliga rättigheterna följs. År 2011 tog funktionshinderrörelsen fram en alternativrapport med ekonomiskt stöd från Arvsfonden. Rapporten är ett komplement till den svenska regeringens första officiella rapport till FN:s övervakningskommitté.

I alternativrapporten lyfter de fram de brister som finns inom rätts-systemet och som måste åtgärdas för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får sina rättigheter tillgodosedda. Även organisationen Forum Kvinnor och funktionshinder, FQ, har med ekonomiskt stöd från Ungdomsstyrelsen tagit fram en parallell-rapport till regeringens officiella rapport till FN:s övervaknings-kommitté. FQ:s rapport belyser situationen specifikt för kvinnor.

Dokument som ska säkerställa de mänskliga rättigheterna:

- FN-deklarationen om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk.
- FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- FN-konventionen om all slags diskriminering av kvinnor.

39. Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter:
www.manskligarattigheter.se

Rättsprocessen

I följande avsnitt redogör vi för vad som händer när en person blir utsatt för ett brott, det vill säga rättsprocessen. Att bli utsatt för ett brott är ofta en psykiskt påfrestande händelse. Det är oerhört viktigt att personen får stöd och hjälp och ett bra bemötande.

Det första som händer när en person blir utsatt för ett brott är att hon eller han helt oförberett befinner sig i en rad olika händelseförlopp. Två av dem är särskilt betydelsefulla. Det första är att personen kommer i kontakt med många olika myndigheter och offentlig service. Det kan vara polisen, sjukvården, socialtjänsten, Försäkringskassan, åklagare, målsägandebiträde med mera. Det andra händelseförloppet är den känslomässiga bearbetningen av vad som hänt. Båda dessa omständigheter pågår parallellt och påverkar varandra.

För den som inte har varit med om detta tidigare kan det vara svårt att veta vad som ska hända, vem som gör vad och när det ska ske. Det kan vara extra svårt om personen har en funktionsnedsättning som påverkar förmågan att förstå det som har hänt. För dem som redan har många kontakter med myndigheter eller offentliga verksamheter på grund av sin funktionsnedsättning kan ett brott innebära ytterligare nya myndighetskontakter.

Rättsprocessen startar i samband med polisanmälan

Den som blir utsatt för ett brott och gör en polisanmälan kallas för målsägande. En polisanmälan fungerar som underlag för om polis eller åklagare ska inleda en förundersökning. Det är viktigt att polisanmäla för att få stöd och hjälp i rättsprocessen. I samband med polisanmälan är polis eller åklagare skyldiga att bland annat ge information om:

- en förundersökning inte inleds eller om den läggs ner
- åtal väcks eller inte
- målsägandebiträde

- **stödperson**
- **organisationer som kan ge stöd och hjälp, till exempel Brottsofferjourens stödverksamhet**
- **möjlighet till skadestånd och brottskadeersättning**
- **vilka regler som gäller för kontaktförbud**
- **myndigheter som kan ge stöd och hjälp.**

Förundersökningen

Om en förundersökning inleds samlas alla uppgifter som kommer fram i ett förundersökningsprotokoll. Den som vill ha skadestånd för skador som uppkommit på grund av brottet ska anmäla detta till polis eller den åklagare som leder förundersökningen. Om polis eller åklagare anser att förundersökningen ska läggas ned ska de informera personen om detta. Orsak till att förundersökningen läggs ner kan exempelvis vara att händelsen inte anses vara ett brott eller att det inte finns några spår att följa. Det innebär inte att polis eller åklagare tvivlar på att en berättelse är sann. Om åklagaren väljer att inte inleda en förundersökning eller väcka åtal ska den brottsutsatte få information om detta.

Om brottsoffret är missnöjt med beslutet kan hon eller han begära en ny förundersökning. Det finns alltid möjlighet att ta upp en nedlagd utredning om det finns nya bevis. Den som blivit utsatt för ett brott kan oavsett om förundersökningen läggs ned ha rätt till försäkrings- eller brottskadeersättning.

Ett målsägandebiträde är ett juridiskt stöd

Ett målsägandebiträde är en jurist som har till uppgift att tillvarata den enskildes intresse under förundersökning och vid rättegång och ge stöd och hjälp i samband med det. De kan även hjälpa till att föra talan om skadestånd om inte åklagaren gör detta. Alla har rätt att ansöka om målsägandebiträde, men det är framför allt avsett för unga brottsoffer, den som blivit utsatt för allvarliga övergrepp eller sexualbrott. Personer med funktionsnedsättning kan ha rätt till ett målsägandebiträde även för mindre allvarliga brott.

När ett brott polisanmäls ska polisen informera om möjligheten till målsägandebiträde. Personen själv kan också be om ett målsägandebiträde eller själv ta kontakt med Åklagarmyndigheten och begära detta. Polis eller åklagare är skyldiga att ge information om vilka regler som gäller kring målsägandebiträde. Den som ger information ska se till att informationen är anpassad utifrån de behov som personen har. Det måste vara möjligt att ta emot information och förstå innebörden av den. Den enskilde har rätt att ha med sitt målsägandebiträde under förhör och redan från första polisförhöret. Målsägandebiträde är gratis.

En stödperson kan ge känslomässigt stöd under rättsprocessen

Den som blivit utsatt för ett brott har rätt att ta med sig en stödperson under förundersökning och vid rättegång, utöver målsägandebiträdet. Information om detta ska ges av polis eller åklagare. Med stödperson menas en närstående eller en stödperson från en brottsofferjour eller kvinnojour. Stödpersoner har inga juridiska befogenheter utan ska fungera som ett moraliskt och känslomässigt stöd. Den brottsutsatte avgör själv om hon eller han har behov av detta. Ibland kan en person, på grund av sin funktionsnedsättning, inte själv bedöma om hon eller han behöver extra stöd och då kan någon annan hjälpa till att fatta det beslutet. Ibland kan en person från en funktionshinderorganisation vara ett stöd.

Brottsofferjouren ger stöd

Brottsofferjouren erbjuder den som blivit utsatt för ett brott, vittnen och anhöriga stöd och hjälp kostnadsfritt. På den lokala jouren arbetar ideella stödpersoner som ger medmänskligt stöd. På Brottsofferjouren finns en rikstäckande telefoncentral som ger stöd via telefon eller e-post. På telefoncentralen finns ideella språkvolontärer som ger stöd på drygt 20 olika språk.

Vid samtliga av landets tingsrätter och hovrätter finns vittnesstöd. Syftet med vittnesstödsverksamheten är att öka tryggheten i

samband med rättegången. Om vittnet känner sig trygg är det en tillgång i rättsprocessen. Vittnesstöd ska hålla en neutral profil för att undvika att påverka vittnesmålet. Deras roll är att ge stöd och information inför, under och efter rättegången. De kan också bistå med praktisk hjälp som till exempel att hänvisa till andra experter som kan ge stöd eller besvara specifika frågor. De kan också hänvisa till stödpersoner inom Brottsofferjouren.

Vissa brottsutsatta har rätt till tolk vid behov

Personer som har talsvårigheter, allvarlig hörselnedsättning eller inte talar svenska har rätt att få tolk utan kostnad. Myndigheter ska anlita tolk i samband med myndighetsutövning för personer med allvarlig hörselskada eller talskada enligt förvaltningslagen.⁴⁰ I förvaltningsprocesslagen⁴¹ och rättegångsbalken föreskrivs att tolk ska användas vid behov. I dessa lagar finns även skrivningar gällande översättning till och från punktskrift.

Åklagaren är den som väcker åtal

Åklagaren är den som bedömer om det finns tillräckliga bevis för att domstolen ska kunna fälla den misstänkte för brottet. Hon eller han kan då väcka åtal. Domstolen kallar sedan till rättegång. Under rättegång prövas åtalet, om den misstänkte kan fällas för brottet. Domstolen tar ställning till om den misstänkte gärningspersonen ska dömas eller frikännas utifrån de uppgifter som framkommit under rättegången. Dessutom tar domstolen också ställning till vilket skadestånd som gärningspersonen ska betala om brottsoffret har begärt skadestånd.

Åklagare kan i vissa fall ha rätt att inte åtala gärningspersonen utan i stället begära åtalsunderlåtelse. Det innebär då att det inte blir någon rättegång. Ett exempel på åtalsunderlåtelse är om gärningspersonen är ung och tidigare ostraffad och brottet inte är så allvarligt. Åklagaren kan välja att bestämma ett bötesbelopp och även tvinga gärningspersonen att betala ett skadestånd.

40. Förvaltningslagen (1986:223).

41. Förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Det kallas i juridiska sammanhang för ett strafföreläggande. Personer under 15 år är inte straffmyndiga.

Om gärningspersonen har erkänt brottet kan medling erbjudas. Det innebär att brottsoffer och gärningspersonen möts och tillsammans med en medlare pratar om det som hänt. Det förutsätter att båda vill. Kommunen är skyldig att erbjuda medling om gärningspersonen är under 21 år.

Domstolen kallar till rättegång eller huvudförhandling

Om åklagaren beslutar att väcka åtal så skickar hon eller han en stämningsansökan till domstolen, som kallar till rättegång eller huvudförhandling. I samband med det prövas även eventuella skadeståndsanspråk. Den som blivit utsatt för brottet ska få information om att det ska bli rättegång. Om åklagaren begärt att höra målsägande eller om skadestånd ska utdömas kallas personen till rättegången. Om det är en huvudförhandling måste den som blivit utsatt för brottet infinna sig. Om personen inte infinner sig utan giltiga skäl kan hon eller han tvingas att betala så kallat vite. Personen kan också bli hämtad till domstolen av polis.⁴² Den som kallas till rättegång av åklagare kan få ersättning för inkomstbortfall.

Under en huvudförhandling i tingsrätten finns oftast fyra domare i rättssalen. En juristdomare som också är ordförande och tre lekmannadomare, så kallade nämndemän. På plats finns även en protokollförare. Utöver dem finns gärningspersonen, vilken kallas den tilltalade, som har en försvarsadvokat vid sin sida, samt åklagare och målsäganden. Ibland finns även målsägandebiträde eller en stödperson med. De flesta rättegångar i Sverige är offentliga vilket innebär att vem som helst kan närvara. Det finns dock undantag. Om rättegången handlar om mycket känsliga saker som till exempel sexualbrott eller liknande kan domstolen bestämma att bara vissa personer får finnas i rättssalen. Det kallas då att förhandlingen hålls inom stängda dörrar.

42. Till dig som utsatts för brott, 2013.

Domstolen dömer i målet

En huvudförhandling inleds med att en åklagare gör en så kallad sakframställan. Det innebär att åklagaren presenterar och redogör för händelserna kring brottet, och lägger fram sådant som har betydelse i målet. Därefter får målsäganden ge sin bild av händelseförloppet. I nästa steg får den tilltalade ge sin version. Om vittnen har kallats får de berätta sin version. Både åklagaren och försvarsadvokaten ställer frågor till målsäganden, den tilltalade och eventuella vittnen. Alla förhör spelas in med både ljud och bild.

När huvudförhandlingen är avslutad ska domstolen göra sin bedömning och döma i målet. Domen kan antingen meddelas direkt efter att domstolen haft sin överläggning eller så får personen vänta i två till tre veckor på att domen meddelas. I samband med rättegång meddelas datum för när domen kommer. Den som vill kan från detta datum kontakta domstolens kansli för att ta del av domen och läsa hur rätten har resonerat. Den som har begärt skadestånd får automatiskt domen hemskickad till sig.

En dom i tingsrätten kan överklagas

Den som inte är nöjd kan överklaga tingsrättens dom till en högre instans, hovrätten. Det är inte självklart att domen prövas i en högre instans. Om det blir aktuellt blir det oftast en ny rättegång i hovrätten. Målsäganden och vittnen behöver inte alltid vara med vid det tillfället. Det går att överklaga hovrättens dom till Högsta domstolen. Den högsta instansen tar i princip bara upp ett mål för prövning om domen anses bli vägledande för hur domstolen ska döma i framtida domar, så kallade prejudikat, eller om det finns synnerliga skäl.

Det finns möjlighet till juridisk rådgivning och hjälp

Den som blivit utsatt för ett brott kan vända sig till sitt försäkringsbolag. I många hemförsäkringar ingår ett rättsskydd som ser olika ut beroende på vilket försäkringsbolag det är. Den brottsutsatte kan ha rätt till rättshjälp enligt rättshjälpslagen om

inte personens egen försäkring omfattar detta. För att få tillgång till rättshjälp måste kvinnan eller mannen ha vänt sig till en advokat eller biträdande jurist för rådgivning. Rådgivningen är begränsad och har en fast avgift som kan sättas ned för den som inte har tillräckligt god ekonomi.

Den brottsutsatte kan begära skadestånd av gärningspersonen

Den som råkar ut för ett brott kan begära ersättning av gärningspersonen för personskada och sakskada. Detta kan göras redan i samband med polisanmälan. Åklagaren eller målsägandebiträdet ska hjälpa till med det.

Om gärningspersonen inte kan betala eller är okänd kan den som blivit utsatt för brottet få ut ersättning från egna försäkringar som ersätter skada. Rätten till ersättning kan skilja beroende på försäkringsbolag. Det finns dock undantag för ersättning. Det gäller om brottsoffer och gärningsperson omfattas av samma försäkring eller om kvinnan eller mannen varit berusade när hon eller han blev utsatta för brottet.

Staten kan ge ersättning för personskada

Brottsskadeersättning från staten kan betalas ut om den brottsutsatta saknar försäkring som täcker skador eller om gärningspersonen saknar förmåga att betala. Det krävs att brottet är polisanmält. Brottsskadeersättning ges i första hand för personskada som kan vara fysisk eller psykisk, till exempel kostnad för läkarvård eller samtalsterapi. Det är även möjligt att ansöka om ersättning för till exempel skadade kläder och glasögon som den brottsutsatte hade på sig vid brottstillfället. För vissa typer av brott kan man få brottsskadeersättning för den kränkning som brottet innebär. Det måste då vara fråga om en allvarlig kränkning av offrets person, frihet eller frid. För att få brottsskadeersättning krävs en skriftlig ansökan ställd till Brottsoffermyndigheten.

Den som är i behov av skydd kan få beviljat kontaktförbud

Den som blivit utsatt för våld, hot eller andra trakasserier kan ansöka om så kallat kontaktförbud. Det gör man hos polisen. Sedan är det åklagaren som fattar beslut om personen ska få detta. Kontaktförbud innebär att den som hotar eller trakasserar en person förbjuds att kontakta, besöka eller följa efter henne eller honom under den tid som beslutet gäller. I vissa fall kan kontaktförbudet utökas till att även omfatta förbud mot att uppehålla sig i närheten av personens bostad eller arbetsplats. Kontaktförbudet börjar gälla först när gärningspersonen delgivits detta.

Om gärningspersonen inte respekterar kontaktförbudet kan särskilt utvidgat kontaktförbud utfärdas. Det innebär att förbudet kompletteras med elektronisk övervakning. Beslut om kontaktförbud sker utifrån en strukturerad bedömning av den brottsutsattes situation. Polisen har ansvar för att systematiskt och regelbundet följa upp ett utfärdat kontaktförbud. Den som blivit utsatt för allvarliga hot kan också i vissa fall få ett skyddspaket. Polisen måste först ha gjort en hot- och riskbedömning. Ett skyddspaket innehåller tekniska hjälpmedel, till exempel larmtelefon med GPS-funktion, och stödjande åtgärder som till exempel en kontaktperson inom polisen.

Skydd av personuppgifter kan ges i samband med våld och hot

Folkbokföringsuppgifter är offentliga handlingar. Det innebär att vem som helst kan spåra en person. Det finns tre olika skydd av personuppgifter för den som blivit utsatt för brott som våld, hot och förföljelse. Det skydd som finns av personuppgifter är sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter.

Sekretessmarkering innebär att en persons personuppgifter skyddas. Det fungerar som en varningssignal och innebär att Skatteverket gör en noggrann prövning innan uppgifter lämnas ut.

Kvarskrivning innebär att personen fortfarande är skriven på sin gamla adress men att posten eftersänds till närmaste regionala Skattekontor, och att den nya adressen inte registreras i

folkbokföringen. Därmed sprids inte den nya adressen till andra myndigheter, utan finns endast på Skatteverkets regionkontor på den gamla bostadsadressen. Skatteverkets personal vidarebefordrar sedan manuellt all post till den nya adressen.

Fingerade personuppgifter är endast aktuellt vid mycket allvarliga hot. Beslut om en helt ny identitet meddelas av Rikspolisstyrelsen och kan överklagas till Stockholms tingsrätt.⁴³

Våldsutsatta kan få hjälp med skyddat boende

Ideella organisationer, stiftelser, privata företag och kommuner kan erbjuda skyddat boende. En majoritet av de skyddade boendena kan ta emot personer med funktionsnedsättning, dock inte alla. Många kvinnojourer erbjuder skyddat boende, liksom även Frälsningsarmén och några brottsofferjourer.

De flesta skyddade boenden tar bara emot kvinnor, med få undantag. För personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck finns några få skyddade boenden som tar emot både kvinnor och män. Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter, RFSL, har en brottsofferjour som har ett skyddat boende som tar emot män och transpersoner.

Rättsprocessen och exempel på stöd i samband med brott

- Polisanmälan och förundersökning.
- Målsägandebiträde, stödperson och vittnesstöd.
- Rättegång och dom.
- Skadestånd och brottsskadeersättning.
- Kontaktförbud, skydd av personuppgifter och skyddat boende.

43. Lag (1991:483) om fingerade personuppgifter.

Är rättsväsendet på lika villkor för alla?

Vi avslutar kapitel 3 med att ta upp exempel på områden och situationer som behöver förbättras inom rättsväsendet för att brottsutsatta med funktionsnedsättning ska ha lika villkor som alla andra. Ett samhälle för alla måste ha som mål att inkludera alla människor utifrån principen om alla människors lika värde. Ett första hinder för lika villkor inom rättsväsendets myndigheter är bristande kunskap om förutsättningar och behov och bemötande av brottsutsatta med funktionsnedsättning. Ett annat hinder är bristande tillgänglighet.

Behov och bemötande handlar först och främst om att ta hänsyn till de förutsättningar och behov som den brottsutsatte kan ha. För det andra att förstå de svårigheter som funktionsnedsättningen i sig kan innebära, till exempel att minnas, sätta ord på och redogöra för ett händelseförlopp i detalj. För det tredje handlar det om attityder och en vilja att sätta sig in i och ta reda på vilket stöd som personen behöver.

Bristande tillgänglighet omfattar både fysisk, informativ och kommunikativ tillgänglighet. Fysisk tillgänglighet handlar till exempel om att det finns hissar och handikapptoaletter. Informativ tillgänglighet kan handla om att ta fram information i tillgängliga format. Kommunikativ tillgänglighet handlar bland annat om att göra möten tillgängliga, som till exempel ett förhör eller en rättegång. Det ska finnas rutiner inom myndigheten för att ta fram exempelvis information i punktskrift eller digitala format eller för att anlita en tolk om det behövs.

Ingen myndighet lever upp till kraven på tillgänglighet

Handisam är en statlig myndighet som ska samordna, påskynda och följa upp funktionshinderpolitiken. Deras uppdrag är att bland annat granska hur de statliga myndigheterna lever upp till de övergripande målen inom funktionshinderpolitiken.

Det övergripande målet för myndigheter inom rättsväsendet är att öka kompetensen kring förutsättningar och behov hos personer med funktionsnedsättningar. Handisams senaste rapport från 2013 ger myndigheterna underkänt i tillgänglighet. Inte en enda av polismyndigheterna och domstolarna lever upp till kraven på tillgänglighet. Det går långsamt framåt men i alltför långsam takt. Kompetensen inom rättsväsendet måste öka. Kraven på myndigheterna har funnits sedan år 2001. Nedan ges några exempel på vad som framkom i Handisams senaste rapport.⁴⁴

- **Knappt hälften av domarna känner till vilket stöd som kan erbjudas brottsutsatta personer med funktionsnedsättning vid förhandling.**
- **Knappt två tredjedelar av polismyndigheterna har en handlingsplan för tillgänglighet.**
- **Brottsoffermyndigheten har endast utbildat 69 personer om förutsättningar och behov hos personer med funktionsnedsättning, vilket inte kan anses tillräckligt.**

Okunskapen om funktionsnedsättning är stor inom rättsväsendet

Flera funktionshinderorganisationer anser att det generellt är svårt för enskilda individer att hävda sina rättigheter och behov gentemot myndigheter. Det gäller dels i samband med ansökningar om olika former av stöd som överklagas och behandlas i domstol, dels i samband med övrig myndighetsutövning. Dessa brister har påtalats tidigare.

Rättsväsendets personal brister i kunskap om förutsättningar och behov. Särskilt utsatta är människor med neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar och personer med utvecklingsstörning. Personer med utvecklingsstörning får inte alltid ge sin version av vad som hänt på grund av förutfattade uppfattningar om att det inte går att förhöra en person med utvecklingsstörning.

44. Hur är läget 2013? Uppföljning av funktionshinderpolitiken, 2013.

”En man med utvecklingsstörning, som hade god förmåga att tala och förklara detaljer, anmälde en vårdare för sexuellt utnyttjande. Varken han eller den som pekats ut som gärningsperson förhördes. Däremot hölls förhör med kollegor till gärningspersonen. Förundersökningen lades ner, eftersom det inte gick att styrka brott. Mannens gode man begärde att man skulle ompröva beslutet att inte höra mannen med utvecklingsstörning som anmält brottet. Överprövningen resulterade sent omsider i viss kritik från riksåklagaren över utredningsförfarandet, men ingen ändring i sak. Förundersökningen lades ner då brott inte kunnat styrkas”.⁴⁵

Den nationella psykiatrisamordningen (2006) anser att kvinnor och män med psykiska funktionsnedsättningar har en svag rätts-säkerhet. Det rättsliga systemet förutsätter att individen själv kan ta tillvara sina rättigheter, vilket många i regel har svårt att göra på grund av sin psykiska ohälsa. Kunskapsnivån hos personalen inom rättsväsendet om psykiska funktionsnedsättningar är låg. Det behövs en attitydförändring inom de vårdande och stödjande instanserna i samhället rent generellt. Myndigheter har skyldigheter att säkerställa ett bra bemötande, och den enskilde individen har rätt att ställa det kravet.

En del funktionshinderorganisationer uppfattar att bemötandet från polisen är relativt bra gentemot brottsutsatta med funktionsnedsättning, men tillgängligheten är inte alltid tillfredställande. En del kan inte ens komma in på polisstationen och ta sig fram till receptionen. Bristerna i bemötandet finns senare i rättskedjan. Till exempel sätter sig inte domare, åklagare och försvarare in i vilken betydelse funktionsnedsättningen kan ha i rättssammanhanget.

Döva personer är den enda gruppen inom rättssystemet som automatiskt får hjälp med tillgänglighet. I samband med kontakterna med polisen noteras att personen är döv och i behov av tolk. De organisationer som representerar målgruppen anser dock att utbildningen bland personalen inom polis och rätts-

45. Lika inför lagen. Rättstrygghet för personer med utvecklingsstörning, 1997.

väsendet om döva och hörselskadade är bristfällig. Tidskriften Auris har rapporterat om personer som inte ens kunnat höra sin egen dom på grund av bristande teknisk utrustning i domstolen.⁴⁶

Personer med funktionsnedsättning är extra utsatta i rättsprocessen

I och under en rättsprocess är personer med funktionsnedsättning extra utsatta. Vissa riskerar att inte uppfattas som trovärdiga eftersom de inte kan ge uttryck för och sätta ord på det som hänt. Många kan ha svårt med tidsuppfattningen. Rättsprocessen och vittnesmål bygger på att den brottsutsatte har den förmågan och kan redogöra i detalj för händelseförloppet, annars är risken stor att den misstänkte gärningspersonen går fri. Det kan vara svårt för vem som helst att minnas händelser och extra svårt är det för personer som har svårt att uppfatta och minnas detaljer och tid, till exempel personer med utvecklingsstörning.

Ibland deltar personen inte själv under en rättegång. I samband med förundersökning kan förhör spelas in och sedan användas under rättegången. Oavsett om personen är med eller inte under rättegången är det i samband med rättegång som åtalet mot gärningspersonen provas, det vill säga om den misstänkte kan fällas för brottet. Utsattheten förstärks om den brottsutsatte deltar men inte får särskilt stöd eller anpassning under rättsprocessen.

Ett exempel är det rättsfall i Malmö med den 14-åriga flickan med lindrig utvecklingsstörning som blev utnyttjad och såld till flera män, vilket presenterades tidigare i detta material. Den 14-åriga flickan var på rymmen från sitt fosterhem. Hon utnyttjades av flera olika män, vid olika tillfällen och på olika platser. Männen turades om att förgripa sig på och utnyttja henne. Vid några tillfällen skedde detta under knivhot. Männen höll henne berusad och drogade henne med narkotika. Tingsrätten ansåg inte att flickan var tillräckligt trovärdig i sin berättelse. Hennes

46. Svenska funktionshindersrörelsens alternativrapport till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, 2011.

beskrivningar av hur hon utnyttjats sexuellt var för detaljlösa och i vissa fall motstridiga. Fyra av tio åtalade blev dömda, tre fick fängelse mellan ett och tre och ett halvt år och en fjärde fick böter.⁴⁷

Domen överklagades till hovrätten. I hovrätten friades två av männen helt, en fick sänkt straff och den fjärde fick sina bötesbelopp sänkta. Flickan blev utan skadestånd med motiveringen att hon inte utsatts för en tillräckligt allvarlig kränkning.⁴⁸

Funktionshinderrörelsen anser att våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning kan ha svårare att få en person som begått ett våldsbrott mot henne att dömas för brottet på grund av att kvinnan kan ha svårare att bevisa vad som hänt. Kvinnorna har svårare att driva en process och bli trodda i samband med utredning och i domstolen.⁴⁹

Sammanfattning av kapitel 3

Riksdag och regering driver en funktionshinderpolitik som ska säkerställa att alla lika värde och rätt att vara medborgare. Ansvaret är fördelat mellan olika myndigheter och det är ett gemensamt ansvar att undanröja hinder. Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, och FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning är viktiga dokument som syftar till alla människors rätt att vara medborgare med rättigheter och skyldigheter som alla andra. Men det återstår många hinder innan rättssystemet är likvärdigt för alla.

47. "Hälften frikända", artikel publicerad i Sydsvenskan den 3 november 2010.

48. "Hovrätten friar i kopplerimål", artikel publicerad i Svenska Dagbladet den 18 februari 2011.

49. Svenska funktionshinderrörelsens alternativrapport till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, 2011.

Kapitel 4:

Stöd och hjälp

Om kapitel 4

Vi inleder kapitel 4 med att kort redogöra för vad myndigheterna inom rättsväsendet gör för att förbättra rättsäkerheten för brottsutsatta med funktionsnedsättning. I kapitlet ges exempel på vilka behov som brottsutsatta med funktionsnedsättning kan ha och hur samverkan kan öka kunskapen om brottsutsatthet och funktionsnedsättning. Kapitlet avslutas med tips på vart man kan vända sig och vad man kan göra för att ge ett bättre stöd.

Myndigheternas mål är att öka kunskapen

Alla människor, oavsett vem man är, ska ha rätt att känna trygghet och brott ska bekämpas. För att öka tryggheten och minska brottsligheten ska brott som begås utredas, gärningspersoner lagföras och brottsoffer få upprättelse. Alla människor ska känna att rättsväsendet är till för dem och att lagar är relevanta och rimliga, samt att rättsväsendet fungerar bra och rättssäkert.

En fungerande rättskedja, där samtliga yrkesgrupper har kompetens och tillgängligheten fungerar, är en förutsättning för att rättigheterna ska säkerställas. Det innebär bland annat att alla, med eller utan funktionsnedsättning, ska kunna anmäla ett brott, föra sin talan och vittna.

Myndigheterna inom rättsväsendet har påbörjat arbetet med att förbättra bemötandet och öka tillgängligheten. Det blir långsamt bättre men fortfarande återstår mycket arbete. Nedan följer några positiva exempel från Handisams senaste rapport från 2013.

- **Inom polisprogrammet uppmärksammas funktionsnedsättning och hinder utifrån olika perspektiv, och vissa kurser har uppdaterats om villkoren för personer med funktionsnedsättning.**
- **Domstolsverket kommer att genomföra en webbutbildning om funktionshinder och tillgänglighet och även föra in ämnet i sina chefsutbildningar.**
- **Brottsoffermyndigheten har genomfört utbildning om förutsättningar för personer med funktionsnedsättning.**

Alla har behov av stöd och hjälp efter ett brott

Den som blivit utsatt för ett brott befinner sig ofta i en känslig och svår situation. Hur en person upplever ett brott beror på vem hon eller han är och vad personen varit med om tidigare. Vanligt är att brottsoffer skuldbelägger sig själva för det som hänt. Många tänker att de borde ha handlat annorlunda och på så vis undkommit händelsen. Det är vanliga reaktioner och många ältar frågan om och om igen. För en del kan brottet innebära en kris.

Ibland kan omgivningen misstänka att en person är utsatt för ett brott utan att personen själv säger något om detta. Tecken som kan tyda på att någon är utsatt kan vara att personens beteende ändras. Till exempel blir hon eller han tillbakadragen eller utåtagerande, får sömnsvärigheter eller ätstörningar. Det kan också finnas tecken på fysiskt våld som synliga blåmärken, rodnader, sår eller klösmärken.

Det är oerhört viktigt att brottsutsatta får ett respektfullt och empatiskt bemötande från polis, åklagare, domare, socialtjänst, stödpersoner inom Brottsofferjouren med flera. Ett dåligt bemötande kan medföra en ytterligare kränkning, eftersom brottet i sig redan är en kränkning.

Ibland vill personen företräda sig själv och ibland saknar personen förmåga att göra detta. Det måste bedömas individuellt från person till person.

Personal behöver mer kunskap

För att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får hjälp och stöd och rätt förutsättningar för att kunna delta i rättsprocessen behöver alla yrkesgrupper kunskap. Ett första steg är att personalen blir medvetna om att de saknar kunskap. Därefter kan de skaffa sig den kunskap som de behöver genom att till exempel ta kontakt med någon annan myndighet eller organisation som kan ge information om funktionsnedsättning.

För den som ska ge stöd är det viktigt att hitta rätt balans för stödet och hjälpen, så att inte välviljan och omtanken får motsatt effekt och blir för extrem. Välviljan blir missriktad när den slår över i en ”välviljans apartheid”. Med det menas att personens funktionsnedsättning blir så helt i centrum att personen bara blir sin funktionsnedsättning. Det är viktigt att kunna bortse från funktionsnedsättningen och se personen som vem som helst.

Att fråga om funktionsnedsättning och stöd

Ibland syns det att en person har en funktionsnedsättning och ibland inte. För den som ska ge stöd till en brottsutsatt person och misstänker att personen har en funktionsnedsättning kan det vara bra att fråga om det. Det kan vara ett sätt att undvika att det uppstår missförstånd, felaktiga förväntningar eller orimliga krav på den brottsutsatta. Ibland säger personen nej, för att hon eller han inte vill berätta om det, och ibland är inte personen själv medveten om det. Det är viktigt att respektera personens svar.

Det går ändå att skapa förutsättningar för att det ska fungera så bra som möjligt för personen inför ett förhör eller rättegång. Den som ska ge stöd och hjälp kan förbereda sig inför ett samtal eller besök genom att ta reda på mer om funktionsnedsättningar och eventuella funktionshinder, och på så vis få kunskap om vad som kan behövas.

En del personer med funktionsnedsättning använder hjälpmedel för att förbättra, behålla eller kompensera en funktion eller förmåga. Det finns en mängd olika hjälpmedel och utvecklingen går snabbt framåt. Det finns bland annat många syn- och hörselhjälpmedel, hjälpmedel för att hålla reda på tiden och att skapa struktur för att kunna planera sin dag. Det finns hjälpmedel för att underlätta kommunikation, vilket kan vara till stöd inför och under förhör eller i samband med rättegång. Inom rättsväsendet brister det ofta i dessa sammanhang. Personal ställer sällan frågor om funktionsnedsättning och eventuella behov av hjälpmedel.

Nedan ger vi några exempel på vad som kan vara viktigt att tänka på för den som ska ge stöd till brottsutsatta personer med funktionsnedsättning.

Stöd till brottsutsatta personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning

Under förhör, liksom vid en rättegång eller under ett stödsamtal med brottsutsatta som har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning som till exempel ADHD eller Aspergers syndrom, är det viktigt att tänka på att anpassa kravnivån och undvika stress. Det är bra om det går att begränsa antalet kontakter, vilket kan vara svårt eftersom ett brott innebär att olika myndigheter kopplas in.

En del har behov av kontinuitet samtidigt som de kan ha svårt att upprätthålla kontakter över tid. De kan behöva någon som hjälper dem med alla myndighetskontakter. Det kan underlättas om en och samma person har det ansvaret. Det är viktigt att ge klara och raka besked om vad som ska ske. Om ett brott ska utredas är det viktigt att förhöret blir begripligt, så att den brottsutsatta förstår syftet med utredningen.

För brottsutsatta med Aspergers syndrom är det viktigt att tänka på att många har ett stort behov av fasta vanor och rutiner. Det är vanligt att begåvningen hos personen är ojämn och en och samma person kan ha en akademisk examen och samtidigt ha svårt att klara sin praktiska vardag.

Många kan ha svårt att själva be om hjälp och stöd. I samband med stödsamtal eller förhör är det viktigt att fokusera på händelseförloppet och ge personen gott om tid, både för samtalet och för att formulera sina svar. Ställ enkla och konkreta frågor, lyssna noga och stäm av att svaren har blivit rätt tolkade. En del behöver hjälp att förstå sina egna upplevelser och att sätta ord på sina känslor, vilket kan vara svårt.

Om fler kontakter ska tas så behöver personen förberedas

noga och i förväg på detta. När ett samtal eller förhör är slut är det viktigt att tydligt markera detta.⁵⁰ Nedan ges exempel på vad personer med egen diagnos har formulerat att de vill att handläggare och socialsekreterare ska tänka på. Dessa exempel kan även vara relevanta för den som ska ge stöd till brottsutsatta.

- **Möten bör hållas i en lugn och ostörd miljö.**
- **Inga surrande fläktar, störande ljud eller flimrande starka lysrör.**
- **Undvik att småprata.**
- **Säg rakt och tydligt vad du menar och ge både muntlig och skriftlig information.**
- **Försäkra dig om att personen verkligen har förstått genom att be henne eller honom att återberätta vad ni kommit överens om.**
- **Hjälp till att fylla i eventuella blanketter.**

Den som vill veta mer om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kan ta kontakt med någon av de organisationer som företräder gruppen. Nedan presenteras två organisationer. På deras webbplatser går det lätt att hitta lokalavdelningarna.

Riksförbundet Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, för deras familjer och för yrkesverksamma. De arbetar aktivt för att de som är berörda ska få det stöd som de har rätt till.

 www.attention-riks.se

På webbplatsen finns en länk till "Självhjälp på vägen". Där finns personliga berättelser om hur det är att leva med en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och information om stöd och hjälp vid olika funktionsnedsättningar inom det neuropsykiatriska området. På webbplatsen kan man navigera mellan olika diagnoser. Informationen är anpassad till olika målgrupper och riktar sig till barn, ungdomar, vuxna, lärare och vårdpersonal.

 www.sjalvhalppavagen.se

50. Ungdomar med Aspergers syndrom – att mötas i samtal, 2010 & Attention: www.attention-riks.se

Autism- och Aspergerförbundet arbetar för att skapa bättre villkor för barn, ungdomar och vuxna med autism, Aspergers syndrom och andra autismliknande tillstånd. Förbundets medlemmar är personer med egen funktionsnedsättning, närstående och professionella. Styrelsen har en motsvarande sammansättning. De arbetar för att sprida kunskap om funktionsnedsättningen och för att öka förståelsen för de svårigheter den innebär. Även de har lokalavdelningar ute i landet.

 www.autism.se

Stöd till brottsutsatta personer med utvecklingsstörning

Brottsutsatta med utvecklingsstörning kan behöva stöd för sitt korttidsminne och att tänka abstrakt. Att tänka med begrepp som är abstrakta är något som vi lär oss genom livet. Tid, bokstäver och siffror är exempel på något som är abstrakt. Den som har en utvecklingsstörning lär sig de abstrakta begreppen långsammare, men när de en gång lärt sig dem brukar de komma ihåg dem. Då har de lagrats i minnet.

Korttidsminnet används för att ta emot information och att använda den. Information är också något som vi som människor sorterar. En brottsutsatt person med utvecklingsstörning som ska medverka i förhör eller rättegång kan ha svårt att sortera informationen och att återge ett händelseförlopp, eftersom det är en ny situation. Personen kan behöva stöd i att förstå samband mellan orsak och verkan, hålla mycket i minnet samtidigt och att göra jämförelser i tanken.

Förhör eller ett stödsamtal bör hållas i en lugn och trygg miljö. Om det är ett förhör kan det vara bra att låta personen besöka lokalerna innan, om det är möjligt, och kanske träffa förhørsledaren. Det kan underlätta förhöret och skapa en förtroendefull kontakt. Det är också viktigt att förhörsmetoder och förundersökningen tar hänsyn till personens utvecklingsstörning.

Förhørsledaren bör ha gott om tid och tålamod och vänta ut att personen svarar. Det är viktigt att inte ställa mer än en fråga i taget, och frågorna bör vara korta och enkla. Om personen har

svårt att förstå det som sägs är risken stor att hon eller han svarar på något annat än det som förhørsledaren frågar om.

Om ett brott ska utredas och brottsoffret har en utvecklingsstörning kan en stödperson som känner personen väl och som hon eller har förtroende för vara med för att underlätta vid förhöret. Det kan vara en närstående, personal eller god man.

Inom FUB, För Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna, finns något som kallas rättsombud. De hjälper sina medlemmar med juridiska frågor. Rättsombuden har genomgått en grundutbildning i juridik och får regelbundet information om lagändringar och information om rättspraxis. De arbetar ideellt och har etisk tystnadsplikt. Det kostar inget att få hjälp av rättsombuden. Rättsombuden utses och arbetar på uppdrag av FUB. De hjälper sina medlemmar med att bland annat ge information om rättigheter och lagar, upplyser om vart man kan vända sig i olika frågor och hjälper till i kontakterna med myndigheter. De bevakar också den enskildes rätt vid misstanke om övergrepp eller andra missförhållanden.

Den som vill veta mer om personer med utvecklingsstörning kan ta kontakt med FUB och Klippan som företräder gruppen.

Riksförbundet FUB och Rikssektionen Klippan är en intresseorganisation. De finns organiserade i lokalföreningar runt om i landet. Klippan är en mötesplats för personer som har en utvecklingsstörning och medlemmarna arbetar för sin egen sak. FUB och Klippan arbetar för att personer med utvecklingsstörning ska få ett bra liv med bra stöd.

 www.fub.se

 www.klippan.fub.se

Stöd till brottsutsatta personer med psykisk ohälsa

Under förhör, rättegång och stödsamtal med brottsutsatta kvinnor och män med psykiska funktionsnedsättningar är det viktigt att bemöta dem som personer med styrkor och svagheter som alla andra människor. Psykisk ohälsa är något som kommer och går.

För personer med omfattande psykiska svårigheter i det dagliga livet finns verksamheten Personliga ombud. De har till uppgift att förbättra den enskildes situation. En del som råkar ut för ett brott kan ha ett personligt ombud sedan tidigare. Personliga ombud ger stöd till enskilda personer och hjälper till att föra deras talan.

Ett personligt ombud kan till exempel ge stöd i myndighetskontakter och bevaka den enskildes rättigheter, och se till att den hjälp och det stöd som ges från samhället samordnas. Personliga ombud arbetar på klientens uppdrag, är kostnadsfria och fristående från myndigheter. Den som arbetar som personligt ombud har tystnadsplikt. Verksamheten drivs av kommuner, stiftelser och ideella organisationer.

Den som vill veta mer om psykisk ohälsa kan ta kontakt med RSMH som företräder gruppen.

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, RSMH är en intresseorganisation för människor med psykisk ohälsa. De arbetar för att människor med psykisk ohälsa ska ges förutsättningar för att komma tillbaka till ett gott liv. Runt om i landet finns lokalavdelningar som bland annat erbjuder kamratstödjande aktiviteter. På en del orter finns självhjälpssgrupper. I dessa kan deltagarna utbyta tankar och erfarenheter för att med tiden må bättre och gå vidare i livet. RSMH utbildar sina medlemmar för att kunna ta tillvara sina intressen gentemot kommun och landsting. De arbetar också med utbildning och information till bland annat vårdpersonal för att påverka attityder.

 www.rsmh.se

Alternativ och Kompletterande Kommunikation, AKK

AKK är ett samlingsnamn för olika former av kommunikation som kan användas i stället för tal. Det är speciellt anpassat för att ge stöd åt kommunikationen vid olika typer av funktionsnedsättningar, exempelvis för personer med utvecklingsstörning, tal- och språkstörning, hörsel- eller synnedsättning eller förvärvad hjärnskada.

Det finns olika slags AKK. Grafisk kommunikation är en form som kan användas i alla slags samtal med personer med utvecklingsstörning. Man använder vanliga föremål och bilder för att underlätta kommunikationen. Dessa kan fungera som ett minnesstöd och som underlag i ett samtal eller förhör. Piktogram är ett exempel. Det består av ett system av grafiska symboler som är tecknade vitt mot svart bakgrund. Varje symbol föreställer ett ord eller begrepp. Piktogram kan även användas tillsammans med talat språk.

Ibland används piktogram som skyltning i offentliga miljöer som ersättning för en skriven skylt. Symbolen för handikapptoalett är ett exempel på piktogram som de flesta känner till.

Projektet **Dubbelt utsatt**, vid Bräcke diakoni har tagit fram ett **Reda ut-häfte** som finns att ladda ned. Det består av olika piktogram som kan användas för att tala om våld. Även Specialpedagogiska Skolmyndigheten, SPSM har exempel på piktogram.

 www.brackediakoni.se

 www.spsm.se

Stöd och hjälp efter ett brott

- Visa respekt och medmänsklighet.
- Fråga den brottsutsatte om behov av särskilt stöd.
- Anpassa miljön.
- En och samma person som samordnar.
- Var rak och tydlig.
- Förbered den brottsutsatte på vad som ska ske.
- Ge både skriftlig och muntlig information.
- Anpassa information.
- Ta reda på mer om funktionsnedsättningar.
- Använd alternativa kommunikationsmöjligheter.

Brottsofferjouren ger kostnadsfritt stöd och hjälp

I följande avsnitt presenteras Brottsofferjourens stödverksamhet. Det är Brottsofferjouren som har tagit fram det här studiematerialet som en del i projektet Brottsutsatt och funktionsnedsättning. Brottsofferjouren arbetar för att brottsutsatta, vittnen och anhöriga till brottsutsatta ska få hjälp och stöd. Brottsofferjouren erbjuder kostnadsfritt:

- Tid att lyssna och hjälp att formulera vad man varit med om.
- Information om hur en polisanmälan går till.
- Stöd vid eventuell rättegång.
- Information om hur det går till i rättssalen.
- Hjälp vid myndighetskontakter.
- Information om skadestånd.
- Hjälp att bearbeta det som hänt för att kunna gå vidare.

De lokala jourerna är själva grundstommen i verksamheten. Det är i jouren som det konkreta hjälparbetet sker. Det finns drygt 90 lokala jourer som täcker upp de flesta kommuner runt om i

landet. Varje jour drivs som en ideell förening. De är självständiga och beslutar om sin egen verksamhet utifrån föreningens och riksförbundets stadgar. Det finns vissa minimikrav som gäller för alla jourer. Styrelsen för jouren har ansvar för den lokala jourens verksamhet. En del jourer har anställda samordnare och en del jourer har gått samman i en region.

På den lokala jouren arbetar ideella stödpersoner som ger medmänskligt stöd. Alla som arbetar inom Brottsofferjouren har genomgått en grundutbildning och avlagt ett etiskt tystnadslöfte. För att arbeta som stödperson krävs ett utdrag ur belastningsregistret. Varje år ger Brottsofferjouren stöd till över 90 000 brottsoffer, anhöriga och vittnen.

Polisen ska förmedla kontakt till Brottsofferjouren

De flesta får kontakt med Brottsofferjouren via polisen. Men det går också bra att själv ta kontakt. I samband med polisanmälan ska polisen fråga den som blivit utsatt för brottet om hon eller han vill ha kontakt med Brottsofferjouren. Polisanmälan är inget krav för att få hjälp och stöd från jouren. Däremot är det viktigt att den som blivit utsatt för ett brott snarast anmäler detta till polisen. Det är polisanmälan som ligger till grund för om en förundersökning ska inledas. Jouren kan hjälpa till med en polisanmälan och även följa med personen till polisstationen för att göra detta.

Telefoncentralen ger stöd via telefon och e-post

På Brottsofferjurens förbundskansli finns en nationell telefoncentral. Dit kan vem som helst ringa eller skicka e-post. Det är kostnadsfritt. Om en lokal jour inte har möjlighet att ta samtal kan de vidarekoppla sin telefon dit. Den som vänder sig till Telefoncentralen kan få hjälp med att etablera kontakt till den lokala jouren i hemkommunen. På Telefoncentralen finns även språkvolontärer. De är precis som stödpersonerna ideella medarbetare som ger medmänskligt stöd fast på andra språk än svenska. Telefoncentralen ger stöd på drygt 20 olika språk.

Vittnesstöd inger trygghet i domstol

Inom Brottsofferjouren finns även vittnesstödsverksamhet. Vittnesstöd är personer som hjälper vittnen och målsägande i samband med rättegång. De finns på plats i både tingsrätt och hovrätt. Vittnesstöden ger information om förhandlingarna i domstol och praktisk information. De ska vara neutrala för att inte påverka vittnet. Deras uppgift är att vara ett stöd för dem som känner sig osäkra i den miljö som en rättegång äger rum i.

Två stödpersoner berättar

På nästa sida följer två exempel på hur det kan gå till när en stödperson får kontakt med en person som vill ha hjälp från jouren, och hur stödpersonen hanterar ärendet.

”Det ringde en ung kvinna till mig på Brottsofferjouren och ville veta vad som händer vid ett förhör. Kvinnan hade utsatts för ett bedrägeri av en tidigare pojkvän. Vi bokade en träff.

Kvinnan kom och berättade att hon skulle på förhör på morgonen några dagar senare och beskrev vad hon råkat ut för. Hon hade i en tidigare relation blivit avlurad cirka 60 000 kronor av dåvarande pojkvännen. Han hade fått åtkomst till hennes pengar då hon själv inte hade koll, som hon uttryckte det. Hon hade tidigare fått hjälp med ekonomin av sin före detta pojkvän och var inte van att hantera sin ekonomi själv. Hon berättade att hon även haft en god man, som hjälpt henne med kontakter och ekonomin.

Denna kvinna såg ut som vilken kvinna som helst, men på min fråga så uppgav hon själv att hon hade en funktionsnedsättning. Kvinnan hade en historik med olika grader av utsatthet och svårigheter och hon tyckte givetvis att detta var förfärligt. Jag kontaktade polis gällande förhör men fick inga svar. Jag frågade om kvinnan fått något målsägandebiträde men det hade hon inte. Kvinnan själv sade att hon bara skulle vittna, vilket visade sig inte stämma.

För att göra en lång historia kort kontaktade jag god man, polis, åklagare och tingsrätt och kom till slut fram till att kvinnan inte skulle på förhör utan på rättegång. Kvinnans gode man hade inga kunskaper eller möjligheter att medverka, och enligt åklagaren skulle ett målsägandebiträde inte behövas trots min skrivelse dit. Vi ordnade då fram ett intyg från läkare som beskrev kvinnans funktionsnedsättning som att kvinnan under denna period agerade på en nivå som en högstadieelev.

Jag skrev en ny skrivelse och bifogade läkarens utlåtande och skickade detta direkt till tingsrätten, och fick i sista stund veta att kvinnan skulle få ett målsägandebiträde vid rättegång. Kvinnan medverkade vid rättegången via sitt målsägandebiträdes kontor, med biträdet bredvid sig. Allt gick bra till slut men man undrar ju varför ingen frågat kvinnan varför hon inte skötte sin ekonomi själv. Då hade hon ju berättat sin historia och fått ett målsägandebiträde direkt. Då hade både hon och hennes gode man sluppit denna turbulens.”

”Jag blev uppringd på Brottsofferjouren av en mamma som haft inbrott i huset. Hela familjen var påverkade av det inträffade och kände sig otrygga hemma. Mammans tankar gick ändå mest till hennes dotter som var i yngre tonåren och med en utvecklingsstörning, Downs syndrom. Det enda som tjuven tog var flickans dator. Flickan hade mycket tankar och funderingar över vad tjuven skulle ha hennes dator till. Vi kom överens om att träffas. Innan vår träff frågade jag en polis från IT-gruppen om han kunde tänka sig att komma och berätta om sina erfarenheter av liknande fall.

På mötet med mamman och flickan berättade polisen om sitt arbete. Polisen berättade att det vanligaste en tjuv gör med en dator är att radera allt innehåll för att sälja den. Vi hade ett jättebra samtal tillsammans, och både mamman och flickan blev lugnare efter att ha fått informationen från oss. Flickan och mamman var väldigt tacksamma efter vår träff och gladast var flickan, enligt henne själv, för att hon fick träffa en söt polis som ville hjälpa henne”.

Handikappförbunden har kunskap om funktionshinder

I följande avsnitt presenteras Handikappförbunden. Organisationen har varit en samverkanspart i projektet Brottsofferjouren och funktionsnedsättning. Handikappförbunden arbetar för att påverka och förbättra samhället för personer med funktionsnedsättning.

Inom Handikappförbunden finns kunskap om och kompetens kring funktionsnedsättning och funktionshinder. Brottsofferjouren behöver, utöver det stöd som Brottsofferjouren kan ge, även Handikappförbunden och funktionshinderrörelsens stöd. En viktig roll som de har är att sprida information och kunskap om brottsofferjouren inom de egna organisationerna och att lära sig se och våga fråga om våld. De kan även bidra med sin kunskap om funktionsnedsättningar och funktionshinder till rättsväsendet och andra.

Handikappförbunden består av flera olika funktionshinderförbund som slagit sig samman och bildat ett samarbetsorgan, en så kallad paraplyorganisation. Det är en ideell och politisk oberoende organisation. De har en egen styrelse som består av representanter från några av förbunden. Utöver styrelsen träffas ordföranden från de olika organisationerna på så kallade ordförandemöten för att diskutera gemensamma intressepolitiska frågor.

På Handikappförbundens webbplats finns länkar till medlemsförbunden. På respektive medlemsförbund finns mer information om specifika funktionsnedsättningar. Där finns oftast informationsfoldrar och broschyrer att beställa för den som vill veta mer. På webbplatsen finns även länkar till organisationer som står utanför Handikappförbunden.

I varje län eller region finns ett HSO. Det är en förkortning av Handikappförbundens samarbetsorgan. Ett HSO är uppbyggt och fungerar på samma sätt som Handikappförbunden, men är helt fristående från dem. De arbetar också med intressepolitik och

för att förbättra villkoren för personer med funktionsnedsättning. Ibland samarbetar de med Handikappförbunden i vissa frågor.

Handikappförbunden och HSO:s medlemmar består av organisationer. I en organisation består medlemmarna av enskilda individer. På Handikappförbunden och HSO arbetar man med gemensamma intressepolitiska frågor som berör alla grupper. Gemensamma frågor kan till exempel vara tillgänglighet och arbete. I en funktionshinderorganisation arbetar man utifrån de egna medlemmarnas intressen och behov.

Handikappförbunden arbetar med rikstäckande intressepolitiska frågor gentemot riksdag och regering, departement och myndigheter.

HSO i län eller region arbetar med intressepolitiska frågor gentemot landstingspolitiker i det egna landstinget. Det kan handla om till exempel tillgänglighet, liksom hälso-, sjukvård- och trafikfrågor. Deras påverkanskanaler till politiker är via Länshandikappråd och andra samverkansformer.

Det finns cirka 100 kommun-HSO:er. De arbetar med intressepolitiska frågor gentemot kommunala politiker i den egna kommunen. Det handlar då om kommunala frågor som till exempel LSS och tillgänglighet. Deras påverkanskanaler till politiker är via Kommunala handikappråd, KHR, eller Rådet för funktionshinderfrågor. I många kommuner finns inget HSO, men oftast finns funktionshinderföreningar som träffas i gemensamma forum.

Lika unika

Det finns även funktionshinderförbund som inte är medlemmar i Handikappförbunden. Ibland samarbetar de med Handikappförbunden i vissa frågor. Ett sådant samarbetsorgan är Lika unika, Federationen mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Det består av sex funktionshinderförbund som slutit sig samman. De arbetar för att öka tillgängligheten och

delaktigheten i samhället, för personer som har en funktionsnedsättning inom områdena syn, hörsel och rörelse. Fokus är på mänskliga rättigheter.

Samverkan skapar mervärde

Samverkan kan bidra till att förebygga, synliggöra, förbättra och utveckla stödet till brottsutsatta med funktionsnedsättning.

I projektet Brottsutsatt och funktionsnedsättning samverkar både Brottsofferjouren, HSO och Studieförbundet Vuxenskolan, SV, lokalt på fem orter i landet. Varje organisation tillför resurser, kompetens och kunskaper till varandra i samband med möten, seminarier, studiecirkelar och konferenser. Särskilt lyckad var den dialog och erfarenhetsutbyte som uppstod i samband med studiecirkelarna.

En bra grund för samverkan är Brottsofferjourens kunskap om brottsutsatthet, Handikappförbunden och HSO:s kunskap om funktionsnedsättningar och Studieförbundet Vuxenskolas kunskap om studiecirkelar. Att genomföra en studiecirkel kring detta material kan vara ett första steg till samverkan mellan organisationerna. En studiecirkel ger kunskap om både brottsutsatthet och funktionsnedsättning. Samverkan kan kompletteras med flera parter, till exempel polis, habilitering och socialtjänst. Att samverka skapar ett mervärde, eftersom fler tillför kunskap och sina erfarenheter.

För att skapa en långsiktig och hållbar samverkan krävs ett strukturerat arbetssätt och kontinuitet. Att göra en skriftlig överenskommelse om vilka som ska ingå i samverkan och målet för samverkan är en bra utgångspunkt. Det är också bra att utse en person som sammankallande till möten.

Ett exempel är ett samverkansprojekt i mellersta Skåne som mynnade ut i en rådgivningsgrupp med representanter från polis och rättsväsende, vuxenhabilitering i mellersta Skåne och sju

kommuner. Tillsammans har de tagit fram en handlingsplan som används vid misstankar om övergrepp mot vuxna personer med utvecklingsstörning eller autismspektrumtillstånd.

I Varberg, som är en pilotort i projekt Brottsofferjournen och funktionsnedsättning, har samverkan mellan Brottsofferjournen och HSO bidragit till att Brottsofferjournen träffat politiker i kommunen för att diskutera gränserna för ansvar när det gäller brottsoffer. HSO, som sitter med i kommunala handikapprådet, KHR, och har regelbundna möten med politiker i kommunen, bjöd in Brottsofferjournen.

Samverkan är en process. På nästa sida ges exempel på hur en hållbar samverkan kan byggas upp i flera steg.

En hållbar samverkan

Steg 1. Ta initiativ till samverkan

Brottsofferjouren eller HSO kan ta första steget och bjuda in till ett möte för att diskutera brottsutsatthet och funktionsnedsättning. Även andra organisationer eller myndigheter kan bjudas in.

Steg 2. Kartlägg problemet

I nästa steg kan respektive organisation inventera och kartlägga vad de vet om brottsutsatthet och funktionsnedsättning inom den egna organisationen eller myndigheten. I samband med detta kan de även se över vilka resurser som finns för att ta itu med problemet.

Steg 3. Skapa samsyn

Efter den egna inventeringen kan varje organisation redogöra för sin inventering och kartläggning för varandra. Därefter görs en gemensam problemformulering om brottsutsatthet och funktionsnedsättning. Detta syftar till att skapa samsyn och komma fram till vilka mål som samverkan ska ha, och vad som behöver göras för att nå dem.

Steg 4. Sätt upp mål för samverkan

Tillsammans genomför gruppen det man kommit överens om att göra för att nå målet för samverkan. Ett exempel på mål kan vara att upprätta en handlingsplan för hur stödet till brottsutsatta personer med funktionsnedsättning kan förbättras och utvecklas. Ett annat exempel på mål kan vara att ta fram en handlingsplan för att förebygga eller synliggöra brott mot personer med funktionsnedsättning. Det är en fördel att dokumentera arbetet för att sedan ha möjlighet till uppföljning.

Steg 5. Uppföljning

Gruppen granskar och utvärderar regelbundet de insatser eller aktiviteter som genomförs och fortsätter samverka.

Myndigheter och andra som kan ge stöd och information

I det sista avsnittet ger vi exempel på stöd som kommunen, myndigheter och ideella organisationer kan erbjuda. Till alla finns kontaktuppgifter för den som vill få mer information eller ta kontakt.

Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten ansvarar för brottsskadeersättning och Brottsofferfonden och är ett kunskapscentrum i brottsofferfrågor. På webbplatsen finns bland annat en informationsfilm, Rättegångsskolan, som visar hur en rättegång går till. De svarar också på frågor om ersättning i samband med brott.

 Telefon: 090-70 82 00

 www.brottsoffermyndigheten.se

Handisam

Handisam är en statlig myndighet som samordnar och granskar funktionshinderpolitiken.⁵¹ På webbplatsen finns bland annat en databas, Öppna jämförelser, där det enkelt går att hitta information om hur myndigheter och kommuner lever upp till tillgänglighet. På webbplatsen kan man titta på kortfilmer om tillgänglighet. Handisam har informationsmaterial och lathundar som både går att beställa och att ladda ner i PDF-format som stöd för arbetet med tillgänglighet.

 Telefon: 08-600 84 00

 www.handisam.se

51. Från den 1 maj 2014 byter myndigheten namn till Myndigheten för delaktighet.

Hjälpmedelsinstitutet

Hjälpmedelsinstitutet, HI, sprider kunskap om hjälpmedel och om metoder till yrkesverksamma inom området.⁵² På HI finns hjälpmedelsdatabaser och ett bibliotek. De anordnar även kurser inom hjälpmedelsområdet.

 Telefon: 08-620 17 00

 www.hi.se

Inspektionen för vård och omsorg, IVO

IVO är en statlig myndighet som ansvarar för tillsynen över hälso- och sjukvård, socialtjänst och LSS-verksamhet, lagen om stöd till vissa funktionshindrade. De ansvarar även för prövning av tillstånd för att driva verksamhet inom ovanstående områden.

 Telefon: 010-788 50 00

 www.ivo.se

Kommunen

Kommunen har det övergripande ansvaret för brottsoffer. Socialnämnden har ansvar för att den som blir utsatt för brott och dennes närstående får stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen.⁵³ I socialtjänstlagen fastslås att alla brottsoffer, oavsett kön och ålder, och deras närstående ska få en individuell bedömning av sina behov och eventuellt bistånd.⁵⁴

Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden har också ansvar för bostad med särskild service för personer med funktionsnedsättning.

52. De delar av Hjälpmedelsinstitutet som är statens ansvar kommer flytta till den nya Myndigheten för delaktighet.

53. Socialtjänstlagen (2001:453) 5 kap 11 §.

54. Socialtjänstlagen (2001:453) 4 kap 1 §.

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK

Vid Uppsala universitet finns nationellt centrum för kvinnofrid och Kunskapsdatabanken. NCK är ett rikstäckande kunskapscentrum inom området kvinnofrid. De driver Kvinnofridslinjen som är en nationell stödtelefon för kvinnor som utsatts för hot, våld och sexuella övergrepp. De har tolkservice på de flesta språk. Kvinnofridslinjen är öppen dygnet runt och samtalet syns inte på telefonräkningen.

 Telefon till Kvinnofridslinjen: 020-50 50 50

 www.kvinnofridslinjen.se

 www.nck.uu.se

Polisen

Polisen förebygger brott, övervakar den allmänna ordningen och säkerheten och gör brottsutredningar. På webbplatsen finns information om hur man gör en polisanmälan och adresser till lokala polisstationer.

 Telefon: 114 14 (ring alltid 112 om det är akut)

 www.polisen.se

Sveriges Kommuner och Landsting, SKL

På webbplatsen finns bland annat kontaktuppgifter till samtliga landsting och kommuner och socialtjänsten i alla kommuner.

 Telefon: 08-452 70 00

 www.skl.se

Tolkcentralerna i Sverige

Landstingens tolktjänst för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. På Tolkcentralens webbplats finns länkar till alla landsting med utförligare information.

 www.tolkcentralen.se

Ideella organisationer som kan ge stöd och information

Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn, ATSUB

Föreningen erbjuder bland annat enskilda stödsamtal med en stödperson, stöd och hjälp vid kontakt med myndigheter, stödgruppsverksamhet och stöd vid rättegång.

 Telefon: 08-644 21 12

 www.atsub.se

Brottsofferjouren

Kontaktuppgifter till de lokala jourerna finns på webbplatsen.

 Telefon: 08-644 88 00

 www.brottsofferjouren.se

Den rikstäckande telefoncentralen ger stöd via telefon och e-post. Den ger även stöd till brottsutsatta, vittnen och anhöriga på över 20 olika språk.

 Telefon: 0200-21 20 19

 www.brottsofferjouren.se

Handikappförbunden

Handikappförbunden har information om funktionsnedsättning och funktionshinder. På deras webbplats finns länkar till olika funktionshinderförbund och till HSO i länen. Det finns även material att ladda ner.

 Telefon: 08-546 404 00

 www.handikappforbunden.se

Kvinnors Nätverk Linnamottagningen

Kvinnors Nätverk Linnamottagningen har skyddade boenden som tar emot både killar och tjejer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

 Telefon: 08-646 10 70

 www.kvinnonet.net

Lika unika

Lika unika har information om funktionsnedsättningar och funktionshinder inom område syn, hörsel och rörelse.

 Telefon: 070-768 28 78

 www.likaunika.org

Män för Jämställdhet

Män för Jämställdhet är en ideell och partipolitiskt obunden riksorganisation som arbetar för jämställdhet och mot våld – för kvinnors, för barns och för mäns skull.

 Telefon: 08-17 82 00

 www.mfj.se

Rsci – Riksföreningen stödcentrum mot incest och andra sexuella övergrepp

Rsci har en stödtelefon som är öppen för alla. Verksamheten är endast för kvinnor och erbjuder personliga samtal och olika möjligheter till bearbetning, både i självhjälsgrupper och ledarledda grupper.

 Telefon: 08-677 00 75

 www.rsci.nu

RFSL:s brottsofferjour - Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter

RFSL:s brottsofferjour erbjuder stöd och hjälp till våldsutsatta. På RFSL:s webbplats finns länkar till andra stödinsatser.

 Telefon: 020-34 13 16

 www.rfsl.se/brottsoffer

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Roks

Roks medlemsföreningar ger stöd och skydd åt kvinnor, tjejer och barn som utsatts för mäns våld. De bedriver jourverksamhet runt om i landet och erbjuder till exempel samtalsstöd, skyddat boende och juridisk hjälp utifrån den enskilda kvinnans behov och önskemål.

Många jourer erbjuder också skyddat boende för kvinnor och deras barn. Några av jourerna kan ge stöd till hörselskadade kvinnor via texttelefon. En del jourer har specialiserat sig på att ta emot incestdrabbade vuxna. Alla arbetar på sitt eget sätt men alla har jourtelefon.

 Telefon: 08-442 99 30

 www.roks.se

Somaya

Somaya har stor erfarenhet av hedersrelaterat våld och har språkkompetens på över 30 språk. De har även skyddade boenden.

 Telefon: 020-81 82 83

 www.somaya.se

Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund, SKR

SKR:s medlemsföreningar ger stöd till våldsutsatta kvinnor och barn och utsatta unga tjejer. De har jourer runt om i landet. Verksamheten kan se olika ut. En del har anställd personal och telefontider dygnet runt, medan andra bara har ideella jourkvinnor och begränsade öppettider.

På kvinnojourerna kan kvinnor till exempel få möjlighet till stödsamtal, rådgivning, skyddat boende och stöd i kontakterna med andra myndigheter.

 Telefon: 08-642 64 01

 www.kvinnojouren.se

Tjejjouren.se

Tjejjouren.se samlar alla Sveriges 60 tjejjourer på ett och samma ställe. På tjejjourerna finns ideella jourtjejer som ger stöd via chatt, e-post och telefon. Alla som definierar sig som tjejer kan vända sig till tjejjourerna med små och stora tankar och problem. Webbplatsen ägs av Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Roks och Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund, SKR.

 www.tjejjouren.se

Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt

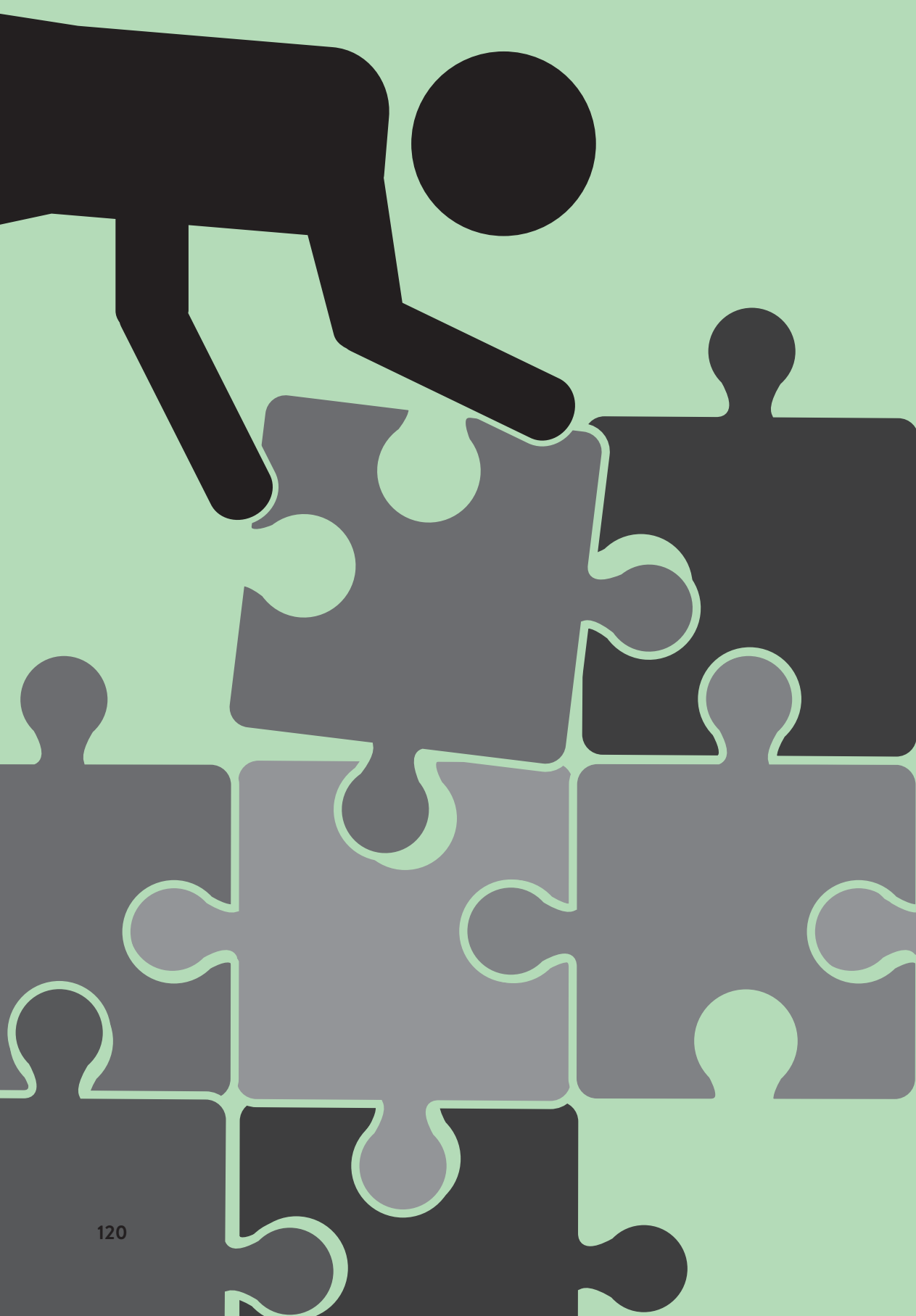
Utvecklingscentrumet startade som en projektverksamhet på initiativ av flera funktionshinderorganisationer. Projektverksamheten har pågått mellan 2007 och 2012. Under denna tid har de utvecklat och förmedlat kunskap om våld och övergrepp mot kvinnor. De har tagit fram olika hjälpverktyg, till exempel olika material, filmer och piktogram med mera. Bland annat finns ett Reda ut-häfte, som kan användas i samtal om våld. Materialen finns på Bräcke diakonis webbplats.

 www.brackediakoni.se

Sammanfattning av kapitel 4

Myndigheterna inom rättsväsendet arbetar för att öka kunskapen om förutsättningar och behov hos brottsutsatta med funktionsnedsättning. Det är ett steg i rätt riktning för att förbättra stödet till gruppen. Även Brottsofferjouren, Handikappförbunden och HSO bidrar till att öka kunskapen om och förbättra stödet till brottsutsatta med funktionsnedsättning genom sina organisationer.

Behov och förutsättningar varierar beroende på funktionsnedsättning, men alla brottsutsatta har rätt till ett fullgott stöd. Samverkan skapar mervärde och bidrar till en samsyn om brottsutsatthet och funktionsnedsättning.

Studiehandledning

Studiematerialet Brottsutsatt och funktionsnedsättning

Studiematerialet omfattar fyra kapitel. I studiehandledningen föreslås fem träffar. Det går naturligtvis att välja fler eller färre träffar. Till varje kapitel finns fyra till fem förslag på frågeställningar att diskutera. Vill deltagarna formulera egna frågor är det självklart rätt att göra det. Gruppen bestämmer gemensamt hur man vill gå tillväga.

Den här studiehandledningen kan med fördel användas av Brottsofferjouren och funktionshinderorganisationer gemensamt för att stärka samverkan mellan organisationerna. Studiehandledningen kan också användas av personalgrupper som kommer i kontakt med brottsutsatta personer med funktionsnedsättning.

Studieförbundet Vuxenskolas avdelningar hjälper gärna till att starta en studiecirkel. De kan även informera om hur en studiecirkel arbetar och vad en cirkelledare bör tänka på.

Studiecirkeln som arbetsform

Studiecirkeln som arbetsform är en möjlighet att fördjupa kunskaperna om ett ämne. Att träffas regelbundet och studera något gemensamt är ett sätt att tillsammans med andra få kunskap och utbyta erfarenheter. En studiecirkel bygger på frivillighet och ett gemensamt ansvar för att allas erfarenheter, åsikter och tankar tas tillvara.

Studiehandledningen är ett redskap för att hjälpa gruppen att diskutera texterna i materialet, men också att reflektera över egna erfarenheter och vidareutveckla sitt eget förhållningssätt.

Inför studiecirkeln är det bra att reflektera över vilka förväntningar som varje deltagare har och vilka mål gruppen vill ha för studiecirkeln. Deltagarnas bakgrund, erfarenhet, nyfikenhet och frågor är grunden i cirkeln. Varje träff kan inledas med en reflektion om föregående träff.

Efter att studiecirkeln är genomförd är det viktigt att deltagarna sammanfattar och reflekterar över hur det varit. Var och en kan berätta vad hon eller han tyckt varit särskilt intressant och fått ny kunskap om. Lika viktigt är att reflektera över om deltagarna har ändrat attityd till eller förhållningssätt till något.

Rundan

En metod som kan vara användbar i studiecirkeln är den så kallade rundan. Den innebär att en deltagare i taget får prata till punkt, utan att bli avbruten. Sedan går ordet vidare till nästa person. Det går bra att använda någon form av symbol för att visa att man talat färdigt, till exempel att skicka vidare ett föremål.

Rundan kan varvas med fritt samtal utifrån samma förhållningssätt. Låt var och en tala till punkt. Den här metoden kan till exempel användas för att i början av varje träff säga något om hur var och en upplevde föregående träff och vad som hänt därefter. Eller så kan rundan användas när som helst under samtalet, när det till exempel behövs utrymme för var och en att få framföra sina tankar i lugn och ro. Många är ovana med detta, men det blir snabbt ett förhållningssätt som deltagarna kan ta med sig till livet utanför gruppen – att lyssna färdigt.

Se på film

På myndigheten Handisams webbplats finns tre olika filmer om tillgänglighet som enkelt går att ladda ner och titta på vid en av träffarna. Filmerna belyser tillgänglighetsfrågor på ett annorlunda sätt. Att titta på dem är ett bra sätt att bli medveten om tillgänglighet.

Bjud in någon utomstående att medverka på en träff

Bjud gärna in någon utomstående person till någon av sammankomsterna. Det kan till exempel vara en expert inom området, en polis eller någon funktionshinderorganisation eller kvinnojour som kommer och berättar om sin verksamhet.

Disposition

Varje träff inleds med förslag på hur ni kan gå tillväga. Därefter följer en kort sammanfattning av kapitlets innehåll och fyra till fem frågor att diskutera. I varje kapitel finns förslag på uppgifter inför kommande träff.

Första träffen

När ni träffas första gången är det viktigt att komma fram till hur ni vill arbeta med materialet. Inled med att titta igenom de fyra kapitlen för att få en inblick i området. Därefter kan ni diskutera ert syfte och mål med studiecirkeln. Börja med en runda där var och en får presentera sig och säga några ord om sina förväntningar på cirkeln. Varför är just hon eller han här? Vad hoppas hon eller han få ut av cirkeln?

Samtala om varför ni valt att genomföra studiecirkeln och kom överens om vilka mål ni vill ha. Mål kan vara individuella och gemensamma. Exempel på mål kan vara att:

- **Öka kunskapen om brottsutsatta personer med funktionsnedsättning.**
- **Få fördjupad kunskap om området.**
- **Förbättra brottsofferstödet till personer med funktionsnedsättning.**
- **Utvecklas och berikas i uppdraget.**
- **Hitta former för samverkan kring stöd för brottsutsatta kvinnor och män med funktionsnedsättning.**
- **Utbyta erfarenheter.**

När ni kommit överens om era mål, bestäm om ni vill koncentrera er mer på något avsnitt eller hela materialet. Kom överens om vad ni vill läsa till nästa gång och hur ni som deltagare vill förbereda er inför kommande träff. Använd gärna rundan för att komma fram till era mål med studiecirkeln.

Andra träffen

Börja med en runda där var och en får säga några ord om vad hon eller han fick med sig från föregående träff, egna reflektioner och frågor. Gå därefter över till att diskutera kapitel 1.

Sammanfattning av kapitel 1: Om olika funktionsnedsättningar

Kapitel 1 handlar om skillnaden mellan funktionsnedsättning och funktionshinder. Därefter följer exempel på olika funktionsnedsättningar och vad som kännetecknar dem. De grupper som forskare bedömt vara mest utsatta för brott, personer med neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar och personer med utvecklingsstörning, presenteras mer utförligt. En del beskrivningar av funktionsnedsättningar kompletteras med personliga berättelser.

Att diskutera

- Vilka funktionshinder finns inom er organisation eller verksamhet som ni kan undanröja?
- Vilka erfarenheter har ni av att möta brottsutsatta personer med funktionsnedsättning?
- En del funktionsnedsättningar är synliga och andra osynliga. Vilken betydelse kan det ha i ett rättssammanhang?
- Vad behöver stödpersoner och andra som ska hjälpa veta om funktionsnedsättningar?
- Irene berättar om sitt liv med droger och misshandel och hur hon uppfattade myndigheternas bemötande av henne som brottsoffer. Hur skulle personer runt Irene kunna gett henne ett bättre stöd?

Förslag till uppgifter till tredje träffen

Läs igenom kapitel 2, ”Att vara brottsutsatt med funktionsnedsättning”, och gör egna anteckningar om frågor som kan tas upp under nästa träff. Vill gruppen komma överens om någon uppgift till nästa gång?

Tredje träffen

Inled gärna med att fundera tyst någon minut och summera sedan vad ni gjorde förra gången. Använd gärna rundan. Finns det någon fråga som dykt upp och som ni vill diskutera innan ni går över till att diskutera kapitel 2?

Gör sedan en runda där var och en får ta upp någonting som hon eller han fastnat för i texten i kapitel 2. Att var och en kommer med en personlig ingång till diskussionen brukar vara ett bra sätt att närma sig en text. Men det går naturligtvis bra att låta samtalet löpa fritt också om det passar bättre. Ett förslag är att titta på en film.

Sammanfattning av kapitel 2:

Att vara brottsutsatt med funktionsnedsättning

Kapitel 2 handlar om brott. Därefter presenteras exempel på forskning och studier om brott mot personer med funktionsnedsättning. Det handlar om olika typer av brott, vem som begår brott och var brotten begås. Kapitlet tar också upp och ger exempel på vad som gör personer med funktionsnedsättning särskilt utsatta, och avslutas med några exempel på varför brott mot personer med funktionsnedsättning är ett dolt problem, trots att det förekommer.

Att diskutera

- **Personer med funktionsnedsättning är en dold grupp i brottsammanhang. Vad behövs för att gruppen ska bli mer uppmärksammas?**
- **Vilka blir konsekvenserna av att det finns så lite forskning och få studier om män som utsätts för brott?**
- **Hur kan ni uppmärksamma och hjälpa särskilt utsatta grupper?**
- **Brott mot personer med funktionsnedsättning kan utövas av de yrkesgrupper som ska stödja och hjälpa eller ge service. Vilka känslor väcker det hos er?**

Förslag till uppgifter till fjärde träffen

Läs igenom kapitel 3 "På lika villkor" och gör egna anteckningar och formulera frågor som kan tas upp under nästa träff. Kanske vill gruppen bjuda in någon expert att komma och berätta om något område?

Anteckningar

Fjärde träffen

Börja med att summera vad ni gjorde förra gången och diskutera de frågor som eventuellt dykt upp innan ni tar itu med kapitel 3. Gör sen en runda där var och en får ta upp någonting som han eller hon fastnat för i texten i kapitel 2, så att var och en får en möjlighet att lyfta fram något särskilt intressant eller som väckt frågor. Gå därefter över till att diskutera kapitel 3.

Sammanfattning av kapitel 3: På lika villkor

Kapitel tre handlar om vad riksdag och regering har gjort och gör för att säkerställa att kvinnor och män med funktionsnedsättning ska ha samma villkor som alla andra i befolkningen. I samband med det presenteras de viktigaste grunderna och lagarna inom funktionshinderpolitiken.

Därefter kommer ett längre avsnitt som beskriver vad som händer från det att en person blir utsatt för ett brott till eventuell rättegång och dom, det vill säga rättsprocessen. Kapitlet avslutas med en fråga: Är rättsväsendet på lika villkor för alla?

Att diskutera

- **Behövs en särskild lagstiftning för personer med funktionsnedsättning? Varför, varför inte?**
- **Hur kan Brottsofferjouren och funktionshinderrörelsen bidra till att stärka rättssäkerheten för gruppen?**
- **Myndigheterna ska vara föregångare när det gäller tillgänglighet. Vad kan vara förklaringen till att det går så långsamt framåt?**
- **Vilka konsekvenser ger bristande tillgänglighet inom rättsväsendets myndigheter?**
- **Vad kan kunskap om funktionsnedsättning ha för betydelse i rättsprocessens olika delar?**

Förslag till uppgifter till femte träffen

Läs igenom kapitel 4 ”Stöd och hjälp” och gör egna anteckningar om frågeställningar som kan tas upp under femte träffen. Reflektera också över de gemensamma och individuella mål som ni satte upp i samband med första träffen. I samband med den femte träffen är viktigt att avsätta tid för utvärdering av studiecirkeln.

Anteckningar

Femte träffen

Den här träffen är den sista om ni valt att ha fem träffar. Ni kan också välja att gå vidare och fördjupa er i ämnet. Börja som tidigare med en runda om ni tycker att det har fungerat bra. Sådana pedagogiska metoder blir bra ibland först när man har lärt sig formen för dem. Eller så väljer ni att ha en fri diskussion.

Finns det några situationer eller någon som har erfarenhet av att ge stöd till brottsutsatta personer med funktionsnedsättning? Det kan också vara ny kunskap om vilka myndigheter och ideella organisationer som erbjuder stöd och hjälp som gruppen vill fördjupa sig i och veta mer om. Låt var och en prata till punkt i lugn och ro. Sedan kan diskussionen gå vidare.

Sammanfattning av kapitel 4: Stöd och hjälp

Kapitel 4 handlar om vad myndigheterna inom rättsväsendet gör för att förbättra rättsäkerheten för brottsutsatta med funktionsnedsättning. I kapitlet ges exempel på vilka behov som brottsutsatta med funktionsnedsättning kan ha och hur samverkan kan öka kunskapen om brottsutsatthet och funktionsnedsättning. Kapitlet avslutas med tips på vart man kan vända sig och vad man kan göra för att ge ett bättre stöd.

Att diskutera

- Vilka krav kan ställas på personal inom rättsväsendets myndigheter och ideella organisationer när det gäller stöd till brottsutsatta med funktionsnedsättning?
- Hur kan samverkan bidra till att förebygga och synliggöra brott?
- Hur skulle en samverkan på er ort kunna se ut?
- Vad kan ni i gruppen göra som ett första steg till att utveckla samverkan, med vem eller vilka?
- Finns det några hinder för samverkan och hur löser ni dem?

Avslutning och utvärdering av studiecirkeln

Gå tillbaka till de förväntningar som ni formulerade på den första träffen. Har de uppfyllts? Vad lärde ni er som var nytt? Vad skulle ni kunna gå vidare med för att fylla eventuella kunskapsluckor som ni saknar? Hur kan ni använda era nya kunskaper för att inleda eller fortsätta samverkan för att förbättra stödet till brottsutsatta personer med funktionsnedsättning?

Anteckningar

Anteckningar

Ordlista

Brott är en handling som kan straffas enligt lag.

Förundersökning är en utredning som polis eller åklagare gör för att utreda brott.

Gärningsperson är en person som har begått ett brott.

Huvudförhandling är ett muntligt sammanträde i domstol, en rättegång.

Medling innebär att brottsoffer och gärningsperson möts tillsammans med en opartisk person för att prata om det som hänt.

Målsägande är den som blivit utsatt för eller lidit skada av ett brott.

Målsägandebiträde är en juridisk utbildad person som ger stöd till den som utsatts för allvarligare brott.

Påföljd är det straff som gärningspersonen får, till exempel fängelse eller böter.

Ratificera innebär att underteckna ett avtal om en internationell överenskommelse. Till exempel har Sverige ratificerat FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Rättskapacitet innebär att en person har förmåga att äga egendom och att ha skulder och förpliktelser.

Strafföreläggande innebär att om brottet är enkelt eller gärningspersonen har erkänt kan åklagaren bestämma straff och skadestånd.

Tilltalad kallas den som är åtalad för ett brott.

Åtal är en begäran från åklagare, eller av enskild person, att domstolen ska döma en viss person för ett eller flera brott.

Åtalsunderlåtelse innebär att åklagaren beslutar om att inte väcka åtal.

Referenser

Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen.
NCK-rapport 2010:04, Berglund, Anna, NCK, 2010.

Att leva med depression..., Engman, Tommy, RSMH, okänt utgivningsår.

Dolda brottsoffer. Polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning, Färm, Kerstin & Malmberg, Denise, Uppsala Universitet, 2008.

Dubbelt utsatt. Om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, Torgny, Karin, Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt, Bräcke diakoni, 2008.

Frågan är: Vilka hade möjlighet att svara? Dubbelt utsatta damer? – en studie om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, Kristensen, Kerstin, Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt, Bräcke diakoni, 2011.

Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken. Regeringens proposition 1999/2000:79, Socialdepartementet, 2000.

Gatuvåldets ekonomi. Del 1: Individer och förlopp, Nilsson, Ingvar & Wadeskog, Anders, Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft, 2011.

Handikapprörelsens alternativrapport om FN:s internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, Handikappförbundens samarbetsorgan, 2006.

Hur våldsutsatta är unga kvinnor med funktionsnedsättning? En genomgång av ett antal studier med fokus på kvinna, ung, funktionsnedsättning och våld, Torgny, Karin, Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt, Bräcke diakoni, 2011.

Hur är läget 2013? Uppföljning av funktionshinderpolitiken, Handisam, 2013.

Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland personer med funktionsnedsättning, Boström, Gunnel, Statens folkhälsoinstitut, 2008.

Lika inför lagen. Rättstrygghet för personer med utvecklingsstörning, Sjöberg, Malena, FUB, 1997.

Lär känna FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Handikappförbundens samarbetsorgan, 2008.

Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Handisam & Regeringskansliet, 2009.

Kvinnor med funktionsnedsättning på kvinnojour. Kunskap, tillgänglighet och bemötande, Cresso, Denise, Hammersjö, Anjelica, & Kristensen, Kerstin, Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt, Bräcke diakoni, 2012.

NTU 2012. Om utsatthet, trygghet och förtroende. Rapport 2013:1, Färdeman, Emelie, Hvitfeldt, Thomas & Irlander, Åsa, Brå, 2013.

Onödig ohälsa. Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning, Arnhof, Ylva, Statens folkhälsoinstitut, 2008.

Regionalt vårdprogram – ADHD, lindrig utvecklingsstörning och autismspektrumtillstånd hos barn, ungdomar och vuxna, Axén, Methe, Brar, Annika, Huslid, Eva, Nordin, Viviann, Nylander, Lena & Walch, Margareta, Stockholms läns landsting, 2010.

Sant eller falskt? Om mäns våld mot kvinnor, Cresso, Denise, Fransson, Ewa & Kristensen, Kerstin, Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt, Bräcke diakoni, 2010.

Svenska funktionshindersrörelsens alternativrapport till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, Åkerberg, Annika, Handikappförbunden, 2011.

Så vill vi ha det. Patient-, brukar- och anhörignätverkets krav på framtida vård, stöd och behandling inom psykiatriområdet. Rapport 2006:6 från Nationell psykiatrisamordning, NSPH, 2006.

Sällan sedda. Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, Socialstyrelsen, 2011.

Till dig som utsatts för brott, Brottsoffermyndigheten, 2013.

Trippelt utsatt – om hederrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning, TRIS, 2012.

Ungdomar med Aspergers syndrom – att mötas i samtal, Lorenz Diana, Gothia förlag, 2010.

Varför psykisk sjuk?, Engman, Tommy, RSMH, 2003.

Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder, Lewin, Barbro, Brottsoffermyndigheten, 2002.

Vi är många. Övergriper mot kvinnor som använder psykiatrin. En omfångsstudie, Bengtsson-Tops, Anita, RSMH, 2004.

Våga se. En studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder, Finndahl, Kerstin, Forum - Kvinnor och Handikapp, 2001.

Våld mot personer med funktionshinder. Rapport 2007:26, Nilsson, Lotta & Westlund, Olle, Brå, 2007.

Vägen till att se och agera. Om våldutsatta kvinnor med funktionsnedsättning, Grände, Josefin, Länsstyrelsen i Stockholms län, 2010.

Övergriper och missförhållanden, Tidskriften Intra, 2007.

brotsutsatt + funktionsnedsättning

Den 1 september 2010 startade Brottsofferjourens och Handikappförbundens gemensamma projekt som ska pågå i fyra år.

Projektet Brotsutsatt och funktionsnedsättning ska uppmärksamma, synliggöra och medverka till att förebygga våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning för att säkerställa målgruppens rättssäkerhet.

Våld mot personer med funktionsnedsättning är ett dolt samhällsproblem, trots att en psykisk eller fysisk funktionsnedsättning innebär en ökad risk att utsättas för övergrepp. Beroendet av hjälp från andra i vardagen gör att våldet ofta tenderar att bli osynligt för omvärlden. När personer med funktionsnedsättning berättar om vad de utsatts för kan de också ha svårt att bli tagna på allvar. Bristande kunskap bland yrkesverksamma gör att bemötandet och omhändertagandet ofta brister.

Våldsamt osynligt. En bok om brottsutsatthet och funktionsnedsättning är framtagen för att förbättra stödet till brottsutsatta personer med funktionsnedsättning och öka kunskapen om den särskilda utsatthet en funktionsnedsättning kan innebära. Boken ger kunskap om olika funktionsnedsättningar och vilket stöd personer med funktionsnedsättning kan behöva om de drabbas av brott. Rättsprocessen beskrivs och de brister och hinder som finns inom rättssystemet. Boken ger också en överblick av forskning på området och redogör för de viktigaste grunderna och lagarna inom funktionshinderpolitiken.

Våldsamt osynligt vänder sig i första hand till brottsofferjourer, funktionshinderorganisationer och andra aktörer som möter brottsutsatta med funktionsnedsättning. Den kan också användas för fortbildning för olika yrkesgrupper som vill fördjupa sig i området.

Boken innehåller förslag på arbetsplan för en studiecirkel på fem träffar.

